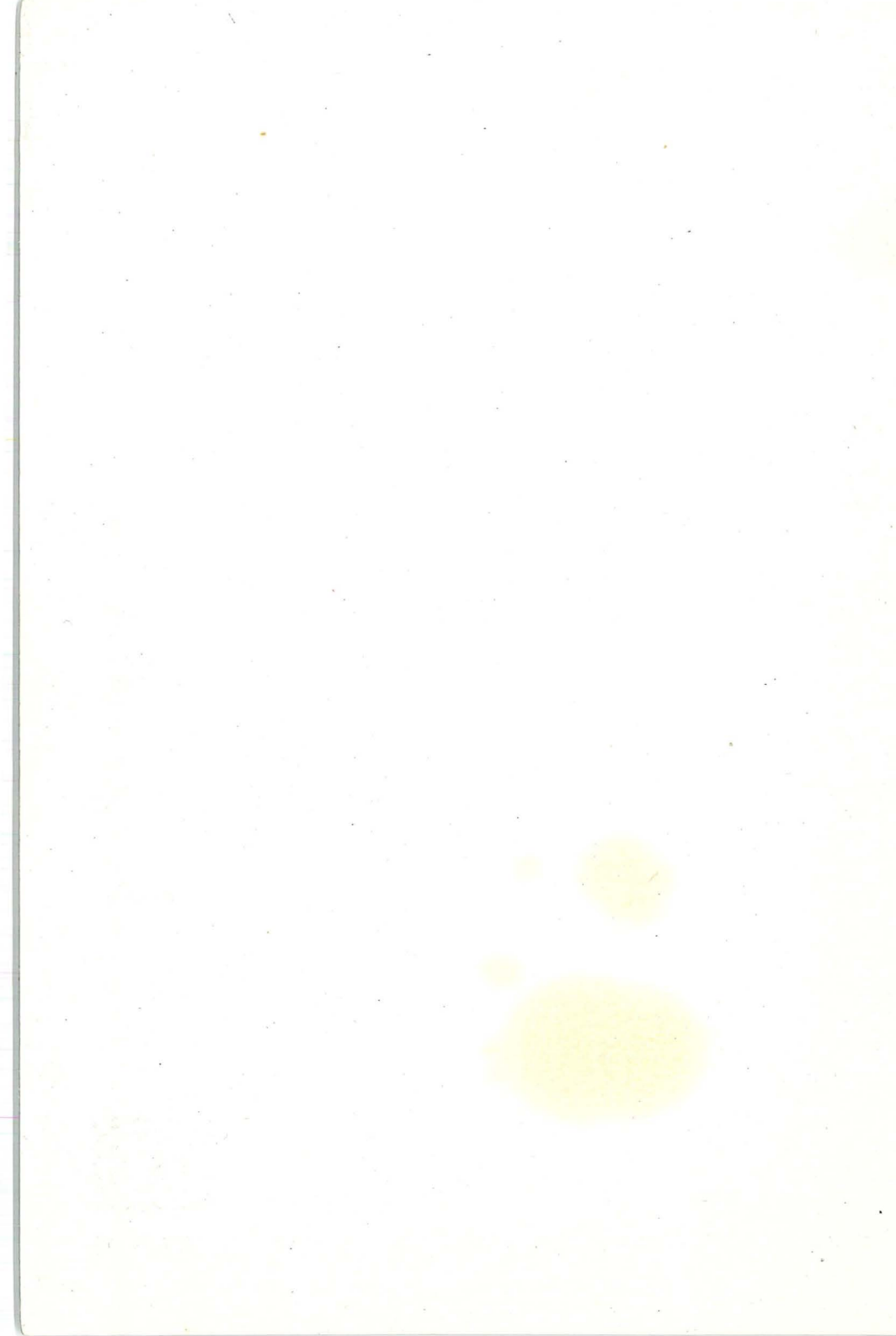

VOLWASSENEN NATUUR EN MILIEU

EEN
DOELGROEP
VERKENNING

VNM VERENIGING VOOR NATUUR- EN MILIEUEUCATIE

IVN VERENIGING VOOR NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE

NATUUR EN

MILIEU

EEN DOELGROEP VERKENNING

INTOMART

IVN VERENIGING VOOR NATUUR- EN MILIEUEDUCATIE

De doelgroepverkenning volwassenen is verricht door Intomart BV, Hilversum.
De verantwoordelijkheid voor de tekst en de gegevens berust bij Intomart BV.
In het kader van dit onderzoek zijn enkele deelrapporten gepubliceerd.
Dit boek bevat een samenvatting c.q. bewerking van deze rapporten.
Onderzoekers/rapporteurs: Uta Meier, Desireé van den Berg, Jan Both en Frank Willemsen.
Bewerking en redactie van de tekst: Ingrid van Bergenhenegouwen, VB Copy.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van IVN Vereniging voor natuur- en milieueducatie en Landschapsbeheer Nederland.

Adviezen: drs. D.A. Huitzing, Ministerie LNV; ir. C.M. Volker, DLO-Staringcentrum; ing. I.C. van 't Hof, Landschapsbeheer Nederland en drs. M.L.A. Steeghs, IVN.

Foto's: Winnie Meyer Ricard, Paul Böhre, IVN, Henk van Halm, Erik Honig.
Grafische vormgeving: Jelle van Wier BNO.

Deze doelgroepverkenning is mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Directie Natuurbeheer van het Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij.

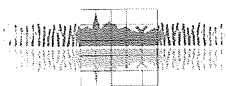
Voor nadere informatie kunt u terecht bij de uitgever:

IVN VERENIGING VOOR NATUUR- EN MILIEUEDUCATIE

Postbus 20123
1000 HC Amsterdam
telefoon: 020-6228115
fax: 020-6266091

 INTOMART

Landschapsbeheer Nederland

© IVN Vereniging voor natuur- en milieueducatie, 1997

ISBN 90-70168-50-2

**EEN
DOELGROEP
VERKENNING**

.....
.....
.....

.....

.....

VOLWASSENEN NATUUR EN MILIEU

**EEN
DOELGROEP
VERKENNING**

In dit boek wordt verslag gedaan van de resultaten van een onderzoek naar volwassenen, natuur en milieu. Het doel van dit onderzoek was informatie over de doelgroep volwassenen te verzamelen. Bruikbare informatie waarmee programma's ontwikkeld kunnen worden, die volwassenen betrekken bij natuur en milieu.

Veel is er al geschreven over de kloof die er is tussen kennis en gedrag. De meeste volwassenen zijn zich bewust van de problemen rond natuur en milieu, maar dit bewustzijn leidt zeker niet altijd tot natuur- en milieuvriendelijk gedrag. Natuurorganisaties hebben nu meer leden en donateurs dan ooit, maar diezelfde leden laten de auto niet vaker staan. Ze nemen zelfs steeds vaker het vliegtuig voor vakantie-reizen, die verder weg zijn.

In deze verkenning hebben we ons met name gericht op de vraag waarom mensen zich wel voor natuur en milieu willen inzetten. Dit onderzoek beoogde daarmee een aanvulling te zijn op de onderzoeken naar gedragsdeterminanten van ongewenst milieugedrag.

Relatief veel mensen zetten zich uit vrije wil - en vaak intensief - voor natuur- en milieubelangen in. Mensen die bijvoorbeeld als vrijwilligers meewerken aan natuur- en landschapsbeheer of bij het inventariseren van natuurgebieden of bij educatieve activiteiten. Het gaat hierbij zelfs om een behoorlijk grote groep. Zeker tienduizenden mensen zijn op deze wijze actief.

Door kritisch te kijken naar waarom en hoe volwassenen zich inzetten voor natuur en milieu kunnen we veel aanwijzingen krijgen voor de aanpak van de motivatie van mensen ten gunste van natuur en milieu. Op basis van de verzamelde gegevens worden in dit onderzoek tal van suggesties gedaan.

De praktijk zal ons leren wat we hiermee kunnen bereiken en in welke mate de inzet van volwassenen voor natuur en milieu zal toenemen.

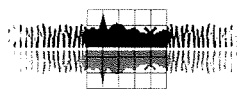
Tot slot danken wij al degenen die hebben meegewerkt aan dit onderzoek voor hun bereidheid hun ideeën en ervaringen aan de onderzoekers toe te vertrouwen.

IVN VERENIGING VOOR NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE

I	WAAROM EEN DOELGROEPVERKENNING ONDER VOLWASSENEN?	9
	1. Inleiding	9
	2. Uitgangspunten bij de probleemstelling	10
	3. Onderzoeksvraag en -doelstelling	11
	4. De onderzoeksopzet	11
	5. Leeswijzer	13
II	DE VOLWASSEN MENS, NATUUR EN MILIEU	15
	1. Inleiding	15
	2. Gedragsbeïnvloeding, hoe gaat dat in zijn werk?	16
	3. Natuur- en milieubeelden	19
	4. Kennis en gedrag van de Nederlandse bevolking (18+)	25
	5. Wie kunnen we gaan benaderen?	29
	6. Samenvatting	31
III	VRIJWILLIGERS ZETTEN ZICH IN	34
	1. Inleiding	34
	2. Het literatuuronderzoek: Wat is er over de rol van de vrijwilliger al bekend?	35
	3. De actieve vrijwilliger aan het woord..	37
	4. Sleutelfiguren aan het woord..	40
	5. Vrijwilligers en 'niet-vrijwilligers' aan het woord...	41
	6. De belangrijkste gegevens kort samengevat	49
IV	NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE	51
	1. Inleiding: Het belang van NME	51
	2. Natuur en milieu: samen of apart	53
	3. Criteria: de uitgangspunten voor NME geïnventariseerd	53
	4. Thema's voor NME	55
	5. De ideale aanpak	56
	6. Netwerken of intermediaire kaders: het belang	60
	7. Barrières voor NME	60
	8. Hoe ziet de toekomst eruit?	61
V	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	63
	1. Inleiding	63
	2. Doelgroep volwassenen	63
	3. De inhoud van de NME	65
	4. Werkwijze	67
	5. Organisatie	69
	6. Vrijwilligers voor natuur en milieu	69
	BIJLAGEN	71

 INTOMART

Landschapsbeheer Nederland

I WAAROM EEN DOELGROEPVERKENNING ONDER VOLWASSENEN?

1. INLEIDING

Bij de ontwikkeling van natuur- en milieu-educatie (in het vervolg afgekort tot NME) nemen doelgroepverkenningen een belangrijke plaats in. Het doel van zo'n verkenning is om informatie te verzamelen om bruikbare educatieve programma's te ontwikkelen. In 1990 en 1994 heeft M. Margadant onderzoek gedaan naar de natuurbeleving en het natuuronderwijs van kinderen en jongeren. De eerste verkenning had betrekking op kinderen van acht tot twaalf jaar, de laatste op jongeren van dertien tot achttien jaar. Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij gaf in 1994 te kennen dat een vervolg op deze verkenningen zinvol zou zijn. De eerstvolgende, logische stap was een onderzoek onder de volwassen bevolking. Na een eerste schatting bleek de omvang van de groep volwassenen die zich nu al actief voor de natuur inzetten, enkele tienduizenden mensen te zijn. Mensen kunnen op verschillende manieren hun waardering voor de natuur uiten. De meest concrete en zichtbare manier is lid worden van een natuur- en/of milieu-organisatie. Degenen die alleen hun lidmaatschap betalen, zijn passief lid. Anderen zetten zich ook daadwerkelijk in. Zij zijn actief lid. De toename van het ledental van die organisaties is een positieve ontwikkeling. Maar deze groei uit zich niet in een grotere groep mensen die zich ook daadwerkelijk inzet. Daarnaast blijkt kennis over de natuur- en milieuproblematiek niet altijd gelijk op te gaan met de mate waarin mensen zich inzetten. Daarmee komen we op het doel van deze doelgroepverkenning. Dit is tweeledig:

INZET VERHOGEN

Men wil systematische kennis vergaren over, waarom en hoe mensen zich actief inzetten voor natuur en milieu. Wat zijn hun motieven, voorkeuren, wensen en handelwijzen? Welke opvattingen hebben ze? Welke activiteiten ondernemen ze? En wat zijn de belangrijkste belemmeringen voor een actieve inzet?

EDUCATIE VORMGEVEN

De verkenning zal voor de praktijk bruikbare informatie moeten opleveren. Het onderzoek is daarom gericht op het opdoen van ideeën en het ontwikkelen van methoden om volwassenen te motiveren en te mobiliseren. De inzichten die deze verkenning oplevert, kunnen de basis vormen voor een nieuwe werkwijze in de NME voor volwassenen.

VOOR WIE?

De opdrachtgevers voor deze terreinverkenning zijn IVN Vereniging voor natuur- en milieueducatie en Landschapsbeheer Nederland.

DOOR WIE?

Het onderzoek is uitgevoerd door het onderzoeksbureau Intomart in Hilversum.

2. UITGANGSPUNTEN BIJ DE PROBLEEMSTELLING

Op basis van eerder onderzoek en ervaringen uit het veld heeft Intomart de belangrijkste aspecten geïnventariseerd. Deze inventarisatie vormt het uitgangspunt voor de probleemstelling van een doelgroepverkenning en de invulling van de onderzoeksopzet.

DE UITGANGSPUNTEN:

a. De eerdergenoemde doelgroepverkenningen van Margadant laten zien dat er een duidelijke scheiding is tussen natuurbeelden en milieubeelden bij jongeren. Dat natuur en milieu met elkaar te maken hebben, ontgaat de meesten.

b. In het veld worden verklaringen gegeven over de inzet voor natuur en milieu. Mensen zetten zich over het algemeen òf meer voor natuur òf meer voor milieu in. Natuurbescherming is gerelateerd aan een persoonlijke betrokkenheid en emotie. Milieubescherming komt vaker voort uit een behoefte aan rechtvaardigheid.

c. Ook over de verschillen tussen de inzet van mannen en vrouwen zijn er in de praktijk algemene opvattingen. Vrouwen zijn vaker wat meer praktisch ingesteld en 'doen' het goed binnen milieu-organisaties. Mannen hebben vooral interesse voor aansluiting bij natuurorganisaties, bijvoorbeeld bij vogelwerkgroepen. Zij zijn ook meer gericht op de theoretische kant (ze willen erover praten). Vrouwen kiezen daarentegen liever voor 'iets doen'.

d. Ten aanzien van het effect van educatie komt in de onderzoeken van Margadant onder jongeren het volgende naar voren: persoonlijke ervaringen en beleving van de natuur zijn belangrijker dan de natuurbeheersproblemen. Want pas als men een duidelijke binding heeft met een gebied en er kennis over heeft, krijgt men interesse voor de beheersproblemen. De meeste voorlichting en educatie hebben die beheersproblemen als uitgangspunt, waardoor er geen aansluiting is bij de beleving en het kennisniveau van de mensen.

e. Uit de wetenschappelijke theorievorming rond effectiviteit van voorlichting en educatie blijkt dat het aanbieden van rolmodellen en het voordoen van gewenst gedrag, constructief kunnen werken.

f. De geloofwaardigheid van de informatie, zo blijkt uit onderzoek, speelt op het terrein van de NME een belangrijke rol. Negatieve ervaringen met name op het terrein van de milieubescherming kunnen schade aanrichten. De reactie is dan "Waar doe ik het voor?"

3. ONDERZOEKSVRAAG EN - DOELSTELLING

Deze doelgroepverkenning onder volwassenen zal antwoord geven op de volgende vraag: Welke factoren bepalen de inzet voor natuur en milieu en de behoefte aan educatie bij volwassenen? Intomart kreeg de opdracht de kennis te leveren over de samenhang tussen achtergrondvariabelen, kennis, houding en gedrag. Met de onderzoeksresultaten zal een brede groep mensen in het veld direct aan de slag kunnen. De natuur- en milieu-educatie moet zo opgezet en vormgegeven worden dat mensen optimaal gemotiveerd raken en 'uit hun stoel komen'.

HET BEOOGDE CONCRETE RESULTAAT IS, INZICHT TE KRIJGEN IN:

- relevante achtergrondkenmerken
- samenhang tussen inzet en achtergrondkenmerken
- mogelijke doelgroepen voor NME
- heersende natuur- en milieubeelden
- mate van kennis van natuur en milieu
- houding ten aanzien van natuur en milieu
- beleving van natuur en milieu
- mate van betrokkenheid
- mate en soorten inzet voor natuur en milieu
- inzicht in barrières en/of stimulansen
- mogelijkheden en ingangen voor succesvolle NME
- de werking van rolmodellen
- behoefte aan NME

4. DE ONDERZOEKSOPZET

Het onderzoek is breed opgezet. Niet alleen moeten alle bovengenoemde aspecten op verantwoorde wijze gemeten worden, maar de verkenning moet ook recht doen aan opvattingen van alle geledingen in het brede veld van natuur- en milieu-organisaties.

Globaal is het onderzoek opgebouwd uit vier delen:

De inventarisatie

De eerste fase bestaat uit een analyse van de bestaande literatuur over volwassen in relatie tot natuur- en milieu, een aantal diepte-interviews met sleutelfiguren bij natuur- en milieu-organisaties en interviews met vrijwilligers.

De kwalitatieve analyse

In dit deel van het onderzoek wordt gekeken naar wat mensen motiveert om zich al dan niet actief in te zetten. Ondervraagden hebben een verschillende mate van inzet, leeftijd en woonsituatie. Factoren die een belangrijke rol kunnen spelen bij de beantwoording van bovenstaande vraag. Onderzocht wordt welke invloed deze factoren hebben op de beleving van natuur, het natuurbeeld, de inzet en de waardering van educatie.

De kwantitatieve analyse

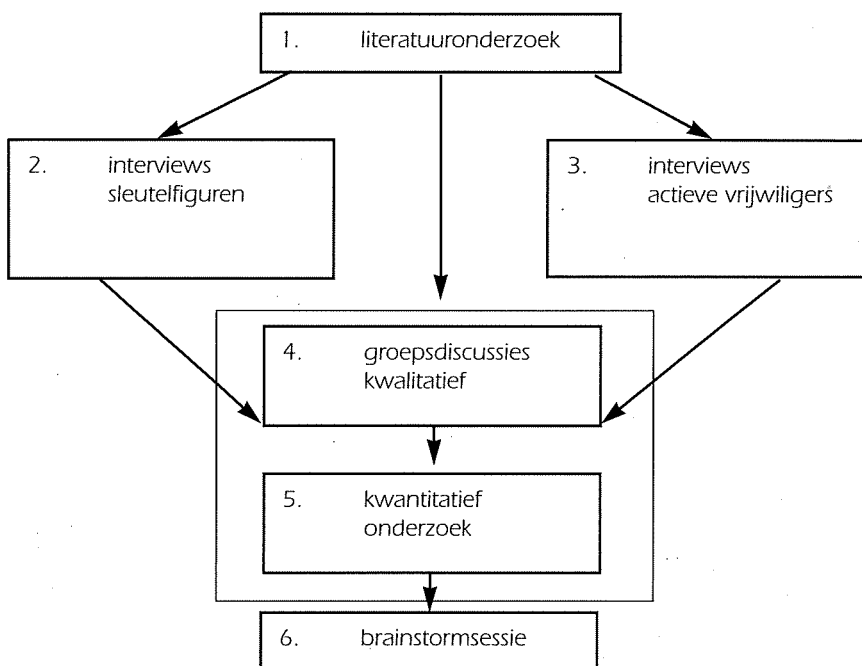
Een onderzoek onder de Nederlandse bevolking in de leeftijd van 18 jaar en ouder. Het doel van dit onderdeel is erachter te komen wat er onder de bevolking leeft met betrekking tot natuur en milieu. Wat weten ze en welke factoren bepalen of zij zich willen inzetten voor natuur en milieu? Hoe ervaart men de educatie? Waarvoor interesseren zij zich?

Brainstormsessie

Ter afsluiting zijn de resultaten van de voorgaande onderzoeksonderdelen besproken met een aantal beleidsmedewerkers van een achttal NM-organisaties. In een zogenaamde 'brainstormsessie' zijn de belangrijkste resultaten doorgesproken en zijn ideeën over een praktisch vervolg op een rij gezet. Op basis hiervan kan een richting aangegeven worden voor de aanpak van NME voor volwassenen.

Voor een goed begrip van de opbouw van het onderzoek en de betrokken deelnemers en als steun bij het lezen van dit verslag is de onderzoeksopzet in schematische vorm afgebeeld.

DE OPBOUW VAN HET ONDERZOEK:

BIJLAGE I OMVAT EEN OVERZICHT VAN DE ONDERZOEKEN, AANTALLEN RESPONDENTEN EN PERIODE VAN UITVOERING.

In dit verslag is gekozen voor een thematische aanpak. De opbouw van de hoofdstukken varieert per thema. Met het bovenstaande schema kunt u tijdens het lezen uw geheugen af en toe even opfrissen.

Er is zoveel mogelijk in de tekst aangegeven uit welk onderzoeksonderdeel de gegevens en conclusies stammen. In het kort volgt hier een beschrijving van de opbouw van de hoofdstukken.

Hoofdstuk II bevat een inventarisatie van hoe volwassenen denken over natuur en milieu. Aan de hand van vier thema's worden de onderzoeken 1 tot en met 5 belicht. De onderwerpen zijn:

- Hoe kan gedragsverandering gestimuleerd worden?
- Hoe beleven mensen natuur en milieu?
- Welke achtergrondfactoren bepalen de interesse en inzet van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder?
- Een omschrijving van doelgroepen.

In hoofdstuk III zijn de vrijwillige inzet en de opvattingen van degenen die zich al dan niet actief inzetten in kaart gebracht. De onderzoeken 1 tot en met 4 worden achtereenvolgens in paragrafen behandeld. Aan het eind volgt een korte samenvatting.

In hoofdstuk IV staan doelstelling, definiëring en invulling van NME centraal. Wat is er in de literatuur bekend en hoe kijken vrijwilligers en sleutelfiguren tegen NME aan. In de paragrafen worden de onderzoeken 1, 2, 3 en 4 achtereenvolgens aangehaald. De onderwerpen die achtereenvolgens aan bod komen, zijn:

- Het belang van NME
- Natuur en milieu: samen of apart
- Criteria: de uitgangspunten voor NME geïnventariseerd
- Thema's voor NME
- De ideale aanpak
- Netwerken of intermediaire kaders: het belang
- Barrières voor NME
- Hoe ziet de toekomst eruit?

Hoofdstuk V is gebaseerd op de conclusies van de onderzoekers en opdrachtgever en de uitkomsten van de brainstormsessie met beleidsmedewerkers van NM-organisaties.

In ieder hoofdstuk wordt aan het eind een overzicht gegeven van de in dat hoofdstuk aangehaalde literatuur. Deze overzichten geven geen volledig beeld van de bij het onderzoek gebruikte literatuur.

BIJLAGEN

In de bijlagen zijn enkele schema's en tabellen opgenomen, die een aantal in dit verslag genoemde onderwerpen verduidelijken. In enkele gevallen wordt daar in de tekst naar verwezen.

Voor lezers die na het lezen van dit verslag over onderdelen meer in detail willen weten, liggen de onderzoeksrapporten ter inzage bij IVN Vereniging voor natuur- en milieueducatie, Plantage Middenlaan 2c, Postbus 20123, 1000 HC Amsterdam, telefoonnummer 020-6228115.

BELANGRIJKSTE BEGRIPPEN VERKLAARD:

Intermediaire kaders: Schakels tussen een zender, bijvoorbeeld een NM-organisatie en ontvangers, de volwassenen. Dit kunnen clubs, verenigingen en personen zijn.

NME: Natuur- en milieu-educatie

NM-organisaties: Natuur- en milieu-organisaties

Sleutelfiguren: Mensen die bij natuur- en milieu-organisaties in dienst zijn en die een goed beeld hebben van het werkveld van natuur en milieu.

Vrijwilligers: Mensen die zich in hun vrije tijd actief inzetten voor natuur en/of milieu

LITERATUUROVERZICHT

De in dit hoofdstuk geciteerde literatuur:

Bouwhuijzen, N., *Hugh Gallacher-werken voor natuur en milieu, met hoofd en hart, in Mens en Natuur*, nr 3, 1994.

Margadant- Van Arcken, M., van Kempen, M., *Groen Verschiet, natuurbeleving en natuuronderwijs*, SDU, Den Haag, 1990.

Margadant- Van Arcken, M., *Natuur en milieu uit de eerste hand, denkbeelden, belevingen en leerwensen van dertien- tot achttienjarigen*, SDU, Den Haag, 1994.

1. INLEIDING

Dit hoofdstuk bestaat uit drie delen. De basis wordt gevormd door de vraag: hoe gaan volwassenen om met natuur en milieu? Waarin verschillen zij van jongeren en waarom zetten zij zich al dan niet actief in voor natuur en milieu? Uitgebreid wordt ingegaan op de natuur- en milieubeelden en hoe volwassenen zichzelf zien in relatie tot de natuur en het milieu. Ten slotte worden de resultaten gepresenteerd van het onderzoek onder 1000 Nederlanders van 18 jaar en ouder.

DE VRAGEN DIE IN DIT HOOFDSTUK BEANTWOORD WORDEN:

1. Welke factoren zijn van invloed op het natuur- en milieuvriendelijk gedrag en kunnen een gedragsverandering stimuleren? Wat zeggen eerder uitgevoerde studies hierover? (Literatuuronderzoek).

2. Hoe beleven mensen natuur en milieu? Welke beelden hebben zij bij deze begrippen? En hoe denken vrijwilligers en sleutelfiguren bij de NM-organisaties daarover? Wat vinden volwassenen van de rol van de mens ten opzichte van natuur en milieu?

3. Welke achtergrondkenmerken zijn van belang voor de interesse en inzet die de Nederlandse bevolking boven de 18 jaar op het gebied van natuur en milieu heeft? En hoe staat het met de aanwezige kennis en behoefte aan informatie? (Kwantitatief onderzoek)

4. Is het mogelijk om ten behoeve van NME voor volwassenen, doelgroepen te construeren? Op basis van de gevonden samenhangen tussen verschillende achtergrondkenmerken in het kwantitatieve onderzoek zijn enkele onderscheidende groepen geformuleerd.

De resultaten uit eerdere verkenningen over het natuur- en milieubeleving van jongeren (Margadant) vormen een belangrijke basis voor de verzameling van de gegevens voor dit hoofdstuk.

Binnen NM-organisaties leeft een duidelijke wens om het draagvlak voor natuur en milieu te verbreden. Om niet langer alleen maar 'Ons Soort Mensen' in de gelederen te hebben. Het uitvoeren van deze doelgroepverkenning is gericht op het schetsen van een realistisch beeld. Waarbij de toekomstige natuur en milieu-educatie kan aansluiten.

De onderzoeksresultaten hebben enerzijds een aantal verwachtingen en ideeën bevestigd en anderzijds nieuwe feiten en inzichten opgeleverd.

2. GEDRAGSBEÏNVLOEDING, HOE GAAT DAT IN ZIJN WERK?

Er is veel onderzoek gedaan naar hoe gedrag tot stand komt en hoe het te beïnvloeden is. De meeste bestaande theorieën zijn in modelvorm gegoten. Het model dat het meest steunt op de praktijk is het attitude- en gedragsmodel van Fishbein. In het kort komt dit model op het volgende neer.

Beïnvloeding van gedrag kent drie componenten.

- beredeneerd gedrag
- onberedeneerd gedrag
- de eigen persoonlijkheid

Uitgangspunt is in veel gevallen het beredeneerd gedrag. De mens maakt een afweging. Hij zet voor- en nadelen van mogelijkheden voor gedrag naast elkaar. Maar vaak ook is gedrag onberedeneerd of staat sterk onder invloed van de sociale omgeving. Er zijn twee mogelijkheden: Iemand kan de opvattingen uit de sociale omgeving volledig overnemen (referentie) of kan onder druk, dus zonder het ermee eens te zijn, zich conformeren.

De waarneming van meningen van anderen en de mate waarin men zich conformiert, hangt weer af van de persoonlijkheid. Ook de houding en het gedrag ten aanzien van natuur en milieu worden sterk door deze waarneming bepaald.

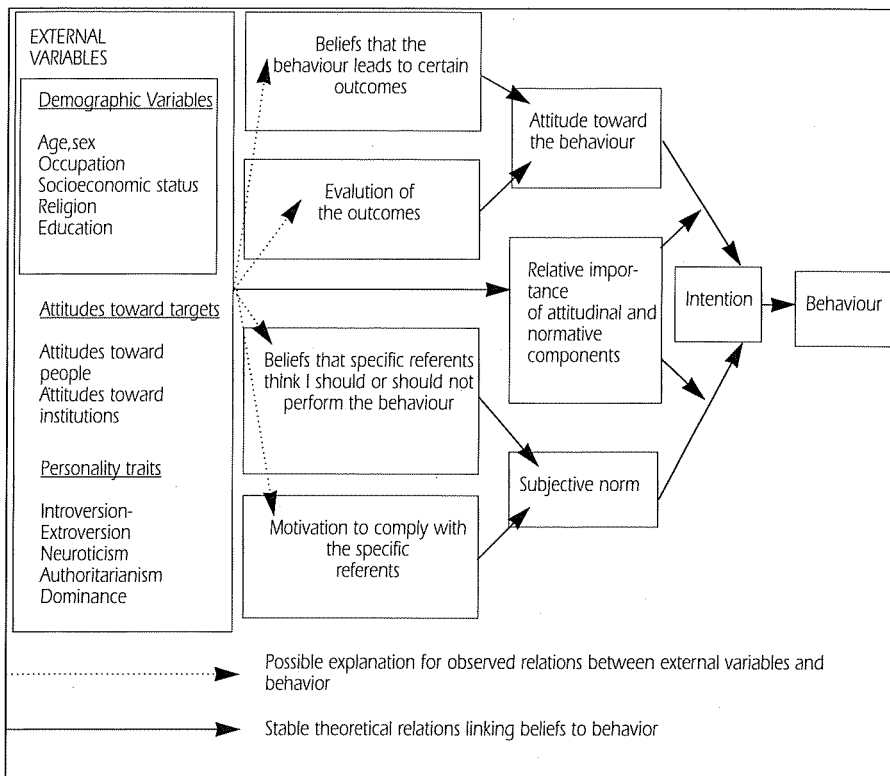
Voordat er sprake is van gedragsverandering ten opzichte van natuur en milieu, moet er eerst bereidheid zijn tot een mentaliteits- of attitudeverandering. Natuur- en milieu-educatie kan hierop een stimulerende werking hebben. De vraag is wie men het eerste en het beste kan benaderen en bereiken, naast de groep die zich nu al actief inzet. Tevens is het de vraag of de waarneming van het gedrag van deze actieve mensen, anderen ertoe brengt zich ook in te zetten (rolmodel).

HOUDING EN GEDRAG

Veel onderzoek is tot op heden al verricht naar de relatie tussen attitude (houding) en gedrag, met name op het terrein van milieu. In Nederland is het in het algemeen goed gesteld met het milieubesef. Ruim driekwart heeft een positieve houding, zo meldt Nelissen (1987).

Maar met het gedrag, uiteenvallend in offerbereidheid en actiebereidheid is het anders gesteld. Opvattingen en gedrag sporen niet met elkaar. De discrepantie is het meest duidelijk terug te vinden bij de keuze van een vervoermiddel. Hierbij speelt de beschikbaarheid van alternatieven een doorslaggevende rol. Als de voorzieningen niet aanwezig zijn, dan kan iemand in een bepaalde situatie niet anders dan ervoor kiezen met de auto te gaan. Onderzoek over houding en gedrag ten aanzien van de natuur is tot nu toe in veel mindere mate verricht.

FIGUUR 1 HET ATTITUDE-GEDRAGSMODEL VAN FISHBEIN

(ontleend aan Azjen en Fishbein, 1980)

DE ROL VAN DE OVERHEID

Bij veel volwassenen leeft het idee dat de oplossing van milieuproblemen nog steeds een zaak is van de overheid. Deze zal samen met het bedrijfsleven en groepen bewoners zaken moeten reguleren. Dit constateren Burgess en anderen (1994). Men heeft weinig vertrouwen in individuele acties en de betrokkenheid neemt zelfs af.

Mensen hebben het idee dat ze er zelf weinig aan kunnen doen. Betrokkenheid is en blijft een voorwaarde voor een effectieve voorlichting en educatie. Het wantrouwen ten aanzien van de informatieverstrekker kan ook een barrière vormen. Van de overheid en producenten verwacht men in het algemeen betere informatie, dan nu gegeven wordt, over wat men moet of kan doen.

WELKE FACTOREN BEPALEN HET GEDRAG?

In de literatuur worden de factoren die een rol spelen bij milieuvriendelijk gedrag voorspellers genoemd. Deze voorspellers zijn onder meer: geslacht, leeftijd, opleiding, status, maar ook attitudes, psychologische kenmerken en kennis. Zo kunnen psychologische kenmerken een belangrijke rol spelen.

ENKELE UITKOMSTEN UIT VERSCHILLENDE ONDERZOEKEN:

- Milieuvriendelijk gedrag komt vaker voor bij mensen met een lagere sociaal-economische status. Soms zijn zij door nood gedwongen; zij hebben meestal geen auto of kunnen minder besteden. Daarnaast vertonen ook mensen die een voorkeur hebben voor links politieke partijen een milieuvriendelijker gedrag. Ze voelen zich sterker bij de milieuproblematiek betrokken. (Nelissen, 1987)

- Consumenten met een hoge mate van zelfverwerkelijking kiezen vaker voor milieubewust geproduceerde producten. Dit constateerde Brooker (1976). Hij stelde dat door middel van psychologische kenmerken milieuvriendelijk gedrag beter voorspeld kan worden dan door middel van persoonskenmerken. Het onderzoek van Beke (1993) sluit daarbij aan.

Belangrijke psychologische kenmerken van de doelgroep volwassenen die men zou moeten aanspreken, zijn:

- het gevoel van machteloosheid als individu om bij te dragen aan een oplossing voor de natuur-en milieuproblematiek
- en de neiging om de verantwoordelijkheid af te schuiven op overheid en industrie.

- In een aantal onderzoeken komt men tot de conclusie dat kennis over en betrokkenheid bij het milieu, pessimisme bevorderen. Mensen krijgen minder vertrouwen in de technologische ontwikkelingen (Tertoolen, 1995 en Kruijk, Pieters, van Raaij en Mentink, 1993). Gomis (1994) en Bartels (1994) constateren dat kennis geen noodzakelijke voorwaarde is voor milieuvriendelijk gedrag. De traditionele volgorde van kennis-houding-gedrag is daarmee, althans voor het onderwerp milieu, doorbroken.

Zij maken echter wel onderscheid tussen thematische kennis (over een bepaald onderwerp) en instrumentele kennis (wat moet ik doen en hoe?). Instrumentele kennis is noodzakelijk voor het realiseren van milieuvriendelijk gedrag.

- De jeugd heeft vertrouwen in de techniek en de oplossingen die daar gevonden zullen worden. Zij zijn wel bezorgd. Dat leidt echter niet tot handelen, omdat zij zich niet verantwoordelijk voelen.

- Vanuit de praktijk is gesignaleerd dat er verschillen zijn tussen man en vrouw en hun inzet voor natuur en milieu.

Inzetten voor de natuur is gerelateerd aan een persoonlijke houding van betrokkenheid en emotie. Mannen willen hier graag over praten. De inzet voor het milieu is gerelateerd aan rechtvaardigheid en gericht op toekomstige generaties. Vrouwen zijn praktischer en actiever. Zij willen er iets aan doen.

- Een onderzoek door de Erasmus Universiteit Rotterdam naar de relatie tussen kennis en milieuvriendelijk gedrag heeft tot de volgende indeling geleid:

FIGUUR 2 MILIEUKENNIS AFGEZET TEGEN MILIEUGEDRAG

	relatief veel milieukennis	relatief weinig milieukennis
relatief vriendelijk milieugedrag	A. 28% De afwegende, calculerende burger hogere opleiding laag milieuvertrouwen hoge betrokkenheid hoge bereidheid om aan oplossingen bij te dragen	B. 22% De geen woorden maar daden burger vrouwen lage opleiding geen betaalde werkkring hoge bereidheid om aan oplossingen bij te dragen
relatief onvriendelijk milieugedrag	C. 24% De hardleerse burger mannen middelbare opleiding betaalde werkkring	D. 27% De onverschillige burger lage opleiding hoog milieu vertrouwen lage betrokkenheid lage bereidheid om aan oplossingen bij te dragen

Tertoolen, 1995 en Kruijk, Pieters, van Raay en Menink, 1993

Hieruit blijkt dat het maatschappelijk leven een belangrijke rol speelt. Ook de factor tijd blijkt essentieel te zijn. Mensen met een baan gedragen zich over het algemeen minder milieuvriendelijk. Ze hebben meer geld te besteden en gaan bijvoorbeeld vaker met de auto. Degenen die geen baan hebben, vertonen in veel gevallen noodgedwongen milieuvriendelijk gedrag.

3. NATUUR- EN MILIEUBEELDEN

NATUURBEELDEN

Hoe beleven we de natuur..?

Uit voorgaande paragraaf blijkt al dat er naar milieugedrag veel onderzoek is gedaan. De natuur is een item dat in het verleden veel minder belicht is. Daarom gaan we hier in op de gegevens die de twee verkenningen onder jongeren op dit terrein hebben opgeleverd en in vervolg daarop, wat er bij volwassenen leeft. Er zijn in totaal elf natuurbelden door de voormalige Natuurbeschermingsraad gedefinieerd. Deze vormden de basis tijdens de interviews en groepsdiscussies met vrijwilligers en sleutelfiguren.

WAT VERTELT ONS DE LITERATUUR?

In de literatuur over natuurbeleving, bij Margadant (1990) en Roos (1990) komen drie aspecten naar voren: de emotie, de betekenis en de waardetoekenning (Wat doet het mij, wat betekent het en welke waarde heeft het voor me?). Daarnaast is natuurbeleving onlosmakelijk verbonden met waarneming en kennis. Wie meer weet, neemt bijvoorbeeld tijdens een wandeling meer waar en beleeft de natuur intensiever. Kennis kan echter ook een negatieve filter aanbrengen.

Als iemand weet, dat dieren het moeilijk hebben en met uitsterven bedreigd worden, is het moeilijk er onbevangen tegenover te staan.

Natuurbeelden

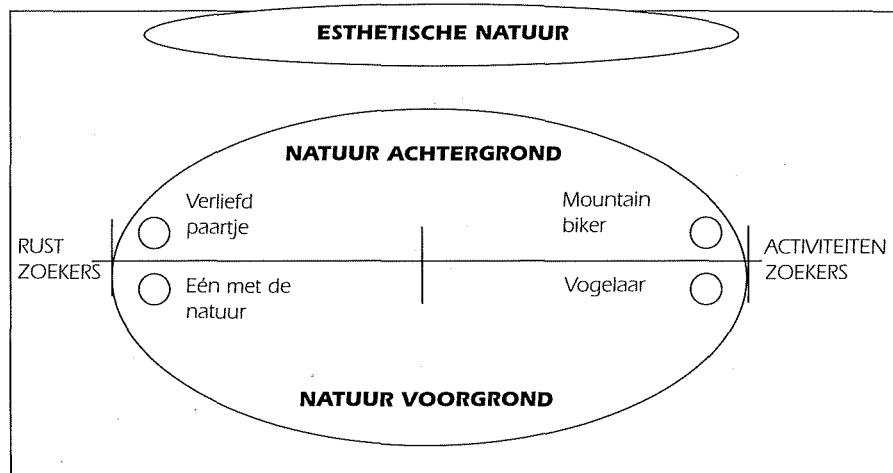
Margadant (1994) onderscheidt in het onderzoek naar het natuurbeeld dat jongeren hebben drie componenten: visuele, begripsmatige en belevingscomponenten. Kinderen van acht tot twaalf jaar zien uitsluitend de 'groene' natuur. Dit wordt ook in andere onderzoeken, over de hele wereld, bevestigd. De groene natuur vormt de kern van het begrip natuur. Voor hen is het alles wat beweegt. Dat staat voor leven. Dieren zijn in dit kader van groot belang. De mens wordt niet genoemd. Ook bij jongeren van dertien tot achttien jaar maakt de mens geen deel uit van het natuurbeeld. Volwassenen sluiten zich daarbij aan. Zij vullen het begrip natuur heel gevoelsmatig in. In het dagelijkse leven wordt het begrip vrijwel gedachtenloos gebruikt. Pas als erover doorgevraagd wordt, gaan volwassenen nader omschrijven. Dan volgt er een romantische beschrijving van de natuur. Daarin ligt de nadruk op het idyllische, het idealiseren van vroeger en het uitsluiten van versturende elementen. De omschrijvingen sluiten het meest aan bij het begrip oernatuur. De oorspronkelijke vrije staat van de natuur zonder de mens. Dat wil zeggen de oerbossen, de jungle, woeste bergen, zeeën, oceanen, wadden en zandplaten, toendra's en poolgebieden.

Over natuurbeleving..

Over de beleving en het omgaan met de natuur concludeert Margadant (1994) het volgende. Er zijn de volgende mogelijkheden te onderscheiden: Activiteitenzoekers en rustzoekers. De natuur kan daarbij op de voorggrond staan.

De activiteitenzoekers gaan vogels kijken en de rustzoekers willen bijkomen en één met de natuur zijn.

FIGUUR 3 NATUURBELEVING

(uit: Natuur en milieu uit de eerste hand van M. Margadant, 1994)

Daarnaast dient de natuur als *decor*. Voor rustzoekers is het een romantisch plekje, voor activiteitenzoekers is het een omgeving waar met de mountainbike gereden kan worden.

Deze indeling is niet statisch, maar dynamisch. De beleving kan van moment tot moment verschillen. Bij de meeste jongeren is er alleen sprake van natuurbeleving als er een mooi stuk natuur aanwezig is.

VOLWASSENEN OVER HET BEGRIIP NATUUR

VRIJWILLIGERS ASSOCIËREN EN DEFINIËREN HET BEGRIIP NATUUR

Door middel van associatie over het begrip natuur komen volwassen vrijwilligers tijdens de groepsdiscussies (kwalitatief onderzoek) tot een definitie. Ook bij hen speelt het al of niet actief zijn in de natuur een belangrijke rol. Hun eerste associaties zijn rationeel en emotioneel en hebben betrekking op gedrag. De natuur is een optelsom van individuele ervaringen en beelden. "De wind en het schreeuwen van meeuwen. Geluid en geur op een zilt wad." Het gaat steeds om een positieve beleving. De natuur is allesomvattend en van levensbelang voor de mens en dwingt in zijn grootsheid en volmaaktheid respect af. "Natuur is alles wat er is. Zee, water, lucht, bodem, dieren enz." Vanuit associaties wordt naar een definitie toegewerkt. Bij de jongvolwassenen ligt de nadruk meer op de filosofische kant en hebben zij meer aandacht voor de samenhang van de elementen. "Een cirkel, een oneindige kringloop. Het heeft te maken met volmaaktheid." Voor de ouderen is de hoge belevingswaarde van natuur meer van belang.

Natuur wordt omschreven als

- alles wat leeft
- levende en niet-levende elementen

"schreeuwen van meeuwen", "een zilt wad".

- een ecosysteem, waarbinnen alles met elkaar samenhangt
 - een alomvattende wijsheid, bewustzijn.
- De niet-levende elementen worden pas in tweede instantie genoemd.

ACTIEVE VRIJWILLIGERS ZIJN VERDEELD

Tijdens de interviews met actieve vrijwilligers (diepte-interviews) blijkt er verdeeldheid over de omgang met de natuur te zijn. De ene helft staat voor: "de natuur zijn gang laten gaan". Zij zijn met name actief voor organisaties zoals WNF en KNNV. De andere helft spreekt over: "de natuur reguleren om hem te behouden". Dat zijn vertegenwoordigers van, in de natuur actieve werkgroepen van o.a. Natuurmonumenten, Landschapsbeheer Nederland en Milieudefensie. Allen maken een onderscheid tussen activiteiten- en rustzoekers.

HOE KIJKEN SLEUTELFIGUREN TEGEN NATUUR AAN?

De sleutelfiguren geven een beeld van de natuur dat min of meer parallel loopt aan datgene waar hun organisatie voor staat. Ook zij sluiten in eerste instantie aan bij de natuurbeelden die de jongeren in het onderzoek van Margadant hebben aangegeven. Voor hen is - 'Hoe gebruik wordt gemaakt van de natuur' - ook een onderscheidende factor. Of het nu gaat om rust zoeken, recreëren of onderzoeken, de natuur is de mens van dienst.

WELKE PLAATS NEEMT DE MENS IN DE NATUUR IN?

Hoe de mens tegenover de natuur staat, kan mede zijn gedrag verklaren. De plaats die de mens denkt in te nemen, zal zijn denken en handelen bepalen. Is de mens superieur, gelijkwaardig of ondergeschikt aan de natuur? De opvatting over de rol van de mens ten opzichte van de natuur was in de loop van de eeuw gekoppeld aan de heersende sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen. Zo stelt de filosoof Zweers (1989) dat de opkomst van het moderne, op de wetenschap en techniek gefundeerde wereldbeeld ertoe bijdraagt dat de Westerse cultuur gekenmerkt wordt door een zo volledig mogelijke beheersing en benutting van de natuur. Daarin ligt volgens hem ook de basis voor de milieuproblematiek.

Enkele sleutelfiguren komen samen tot een aardige reeks typeringten ten aanzien van de opstelling van de mens ten opzichte van de natuur:

Natuurvorsers (individueel ondernemend), het type IVN (natuurvorsers, die ook van mensen houden!), rustzoekers, extremen (natuur gaat voor alles), bezitters (natuur als verlengstuk eigen huiskamer), afstandelijken (natuur als decor), respectvollen (waarderen en respecteren natuur), culturelen (natuur als basis voor ideeën).

De voormalige Natuurbeschermingsraad heeft elf natuurbeelden omschreven en vastgelegd.

Decor-natuur

Wilde natuur

Gebruiksnatuur

Intrigerende natuur

Informatieve natuur

Gemodificeerde natuur

Productie-natuur

Volgende natuur

Regulerende natuur

Heilzame natuur

Bedreigende/hinderlijke natuur

De definities van deze natuurbeelden zijn in een speciaal ontworpen puntenspel, in woord en beeld weergegeven. Met dit spel kunnen mensen zelf vaststellen welke beelden het beste hun eigen natuurbeelden weergeven.

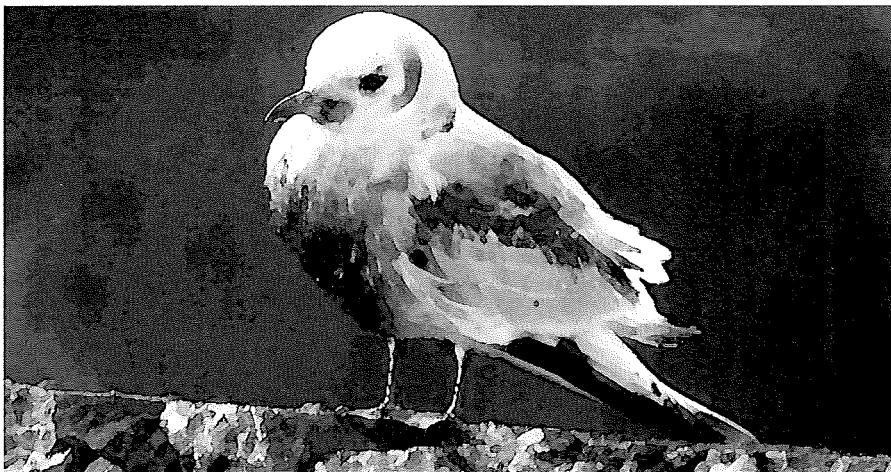
Een volledige beschrijving van deze natuurbeelden is in bijlage II opgenomen.

Tijdens de groepsdiscussies mochten vrijwilligers en niet-vrijwilligers drie natuurbeelden kiezen. De algemene voorkeur blijkt uit te gaan naar de oorspronkelijke natuur, de 'wilde natuur', omdat deze nog echt en onaangetast is. Men constateert dat van dit type natuur nog amper sprake is.

Daarnaast spreken de 'heilzame' en 'intrigerende natuur' het meeste aan.

De 'heilzame natuur' zien ze als bron van gezondheid, "Ik heb altijd het idee dat ik beter kan ademen aan het water". De 'intrigerende natuur' is een bron van verwondering, onderzoek en educatie. De natuur is een uitdaging voor activiteiten, excursies en avonturen. "De 'intrigerende natuur'. Dat is het IVN-idee!"

"natuur en milieu: vogels en olie"

Hoe beleven we het milieu...?

Tegenover een overwegend positieve beleving van de natuur, overheerst een overwegend negatief gevoel over het milieu. Zeker voor kinderen van acht tot twaalf jaar is het begrip milieu synoniem voor milieuproblemen. Jongeren hebben een biotisch natuurbeeld en een a-biotisch milieubeeld. Dat natuur en milieu iets met elkaar te maken hebben, is voor de meeste jongeren met een beperkt (biotisch) natuurbeeld onvoorstelbaar. Margadant stelt dat de mensen door deze jongeren eigenlijk ook niet tot de natuur en het milieu gerekend worden.

Bij volwassenen is er een minder strikte scheiding. De relatie tussen natuur en milieu is voor hen vaker, wel duidelijk. Zij kunnen een heel scala aan natuurelementen noemen die noodlijdend zijn zoals, 'stervende naaldbossen' en 'vogels onder de olie'. Het noemen van niet-levende elementen is echter niet zo gemakkelijk.

In het algemeen kan men stellen dat natuurbeleving een individueel genieten is, een positieve ervaring op persoonlijk niveau. Het milieu daarentegen heeft een negatieve klank en speelt zich af op collectief niveau.

VRIJWILLIGERS ASSOCIËREN EN DEFINIËREN

Tijdens de groepsdiscussies blijkt het milieu een veel minder inspirerend begrip te zijn dan de natuur. Er zijn drie in het oog lopende associaties:

- Het verval en de door de mens in gang gezette afbraakprocessen die de aardbol op dit moment teisteren
- De negatieve beleving: wat we waarnemen is niet mooi, maar zorgwekkend!
- Het milieu vraagt om probleemoplossende, meestal collectief gerichte activiteiten.

De definitie van milieu:

Het milieu is de leefruimte of de omgeving van de mens. De ruimte die de mens van de natuur gebruikt en voor zijn bestaan nodig heeft. Hierin hebben de natuur, de mens en zijn eigen ingrijpen (cultuur) een plaats. De rol van de mens is overduidelijk en negatief.

In tegenstelling tot de verschillende posities die de mens ten opzichte van de natuur kan innemen (superieur, gelijkwaardig, ondergeschikt) is de mens tegenover het milieu de verantwoordelijke. De mens zal daarom in de ogen van de ondervraagden zorg moeten dragen voor een juiste oplossing.

MILIEUBEELDEN VAN ACTIEVE VRIJWILLIGERS

De ondervraagde vrijwilligers hebben dezelfde negatieve associatie. Milieu staat voor problemen, de opgeheven wijsvinger en zeuren. Mensen moeten actiever worden, vinden ze. Zelf zijn ze soms moedeloos. "Ik ben zelf het milieu een beetje moe, omdat ik zie dat je het tegendeel bereikt." Voor de mensen die bij natuur-

en milieu-organisaties werken is het lastig om een milieutypering te geven. Over de houding die mensen tegenover de natuur hebben, is er een grote diversiteit aan ideeën en opvattingen.

Eén van hen komt tot een typologie van de houding die mensen kunnen hebben ten opzichte van het milieu:

Profiteurs (geld gaat voor alles), technocraten (techniek lost alles op), ignoranten (wijzen naar anderen), onverschilligen, bezorgden (vaak individueel in de eigen omgeving actief), activisten.

Uit deze schets van het beeld dat betrokkenen hebben van natuur- en milieu blijkt dat op dit moment mensen een positievere houding hebben tegenover de natuur. Voor gedane inspanningen geeft de natuur veel terug. Daardoor zal men eerder bereid zijn tot handelen. Het milieu met al zijn problemen vraagt meer van mensen. Zij ervaren het als eenrichtingverkeer.

De inspanning voelt als een claim. Voor het milieu moet je moeite doen.

Het kost tijd en alleen in het voordeligste geval levert het een financieel voordeel op. Bij natuur, hebben mensen het gevoel dat ze er meer voor terug krijgen.

4. KENNIS EN GEDRAG VAN DE NEDERLANDSE BEVOLKING (18+)

Zijn er kenmerken die een verklaring kunnen geven voor het gedrag op het gebied van natuur en milieu? Dat was de kernvraag van het kwantitatieve onderzoek onder 1000 volwassen Nederlanders. Die kenmerken zijn er en ze hangen onderling op veel manieren met elkaar samen. Op basis van de verzamelde informatie kunnen uiteindelijk drie (doel)groepen geformuleerd worden. Met behulp van zo'n groepsindeling kunnen de natuur- en milieu-educatie programma's afgestemd worden op specifieke wensen en interesses.

(Zie voor de beschrijving van deze groepen pagina 29)

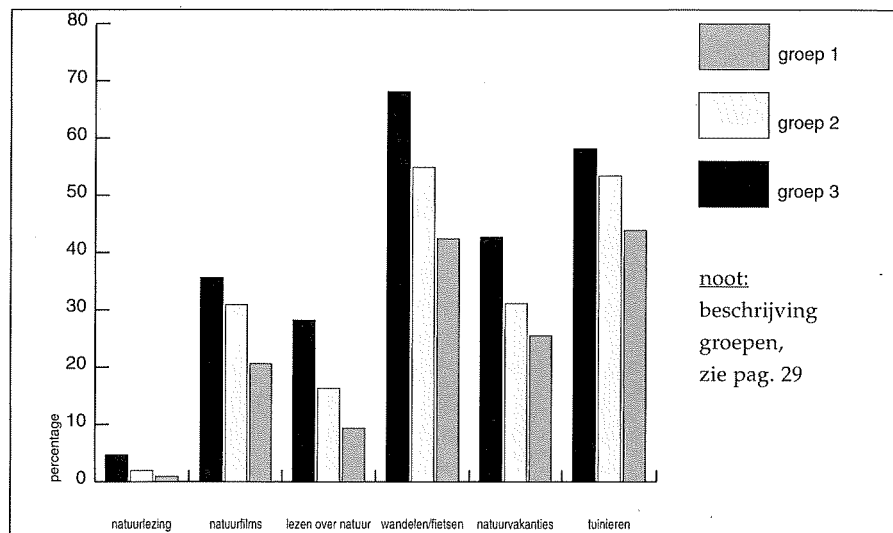
VROEGER EN NU..

Voor het ondernemen van activiteiten in de natuur nu, is een basis gelegd in het verleden. Wat in het onderzoek duidelijk naar voren komt, is dat als mensen in hun jeugd in aanraking zijn gekomen met de natuur, zij in hun volwassen leven op dat terrein ook actiever zijn.

De natuurbeleving in de jeugd is dus een belangrijk gegeven. Er blijkt een duidelijke relatie te bestaan tussen de hoeveelheid tijd die men vroeger besteedde en de tijd die men nu besteedt. Was dat weinig in de jeugd dan is het aantal uren dat men nu in de natuur doorbrengt ook lager dan gemiddeld. En vice versa.

FIGUUR 4 JEUGDACTIVITEITEN PER GROEP

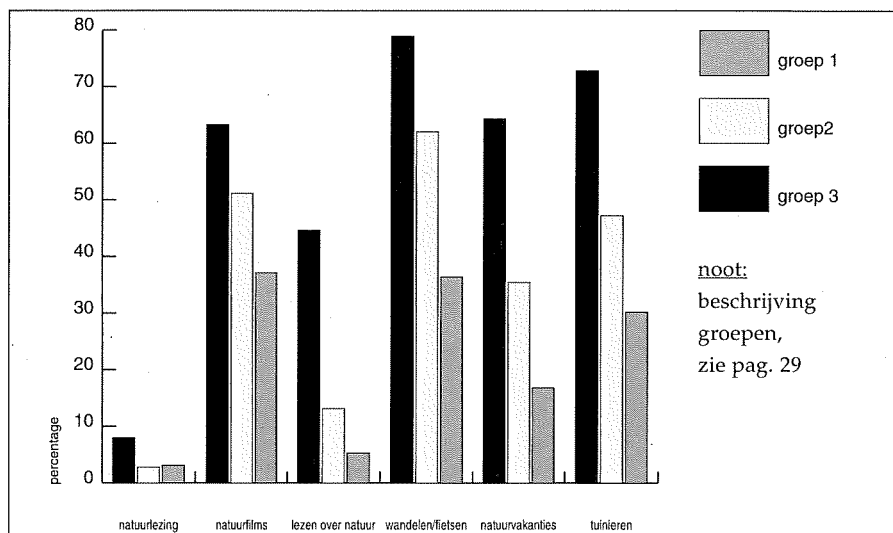
'Wat deden ze aan natuuractiviteiten?'

De manier waarop de ondervraagden in hun jonge leven kennis maakten met de natuur was drieledig. Via jeugdclubs, op school of in het gezin. Ruim tweederde van de ondervraagden gaf aan dat er in het gezin ruimschoots aandacht was voor de natuur.

FIGUUR 5 HUIDIGE ACTIVITEITEN MET BETREKKING TOT NATUUR PER GROEP

'Wat doen ze nu aan natuuractiviteiten?'

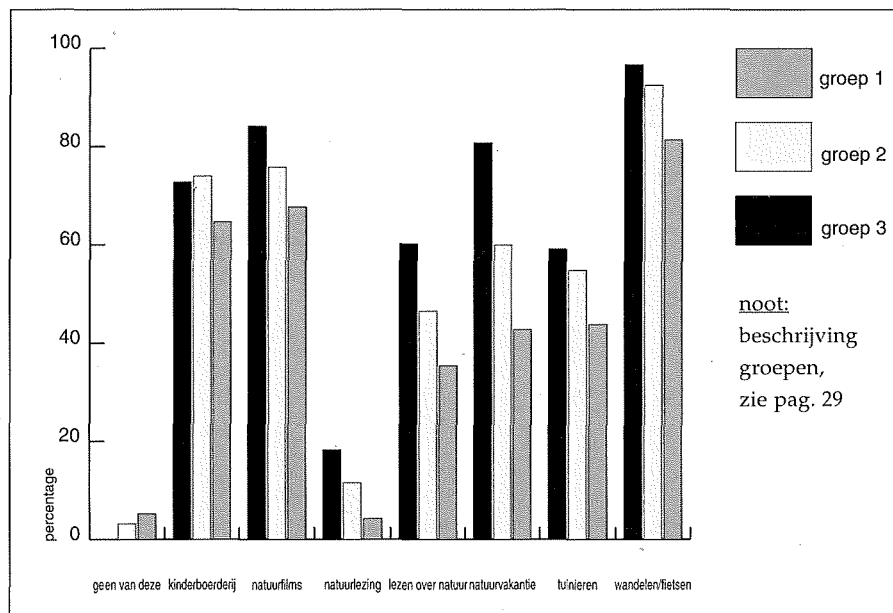
De groep mensen die meer dan gemiddeld actief is, is te onderscheiden naar een aantal achtergrondkenmerken. Het zijn voornamelijk ouderen. De meesten hebben een huishouden met kinderen en zijn beter dan gemiddeld opgeleid. Alleenstaanden zijn over het algemeen minder actief dan samenwonenden en gehuwden. De mensen die vanuit hun jeugd al actief zijn, zijn nu ook weer actief met hun eigen kinderen. Voor de NME een bemoedigende gedachte.

WAT DOEN ZE MET HUN KINDEREN?

De belangrijkste activiteiten die ouders met hun kinderen ondernemen zijn: wandelen en/of fietsen, kijken naar televisie programma's over natuur, bezoeken van een kinderboerderij, op vakantie gaan in de natuur, tuinieren en lezen over de natuur.

FIGUUR 6 ACTIVITEITEN MET DE KINDEREN PER GROEP

'Wat doen ze samen met de kinderen?'

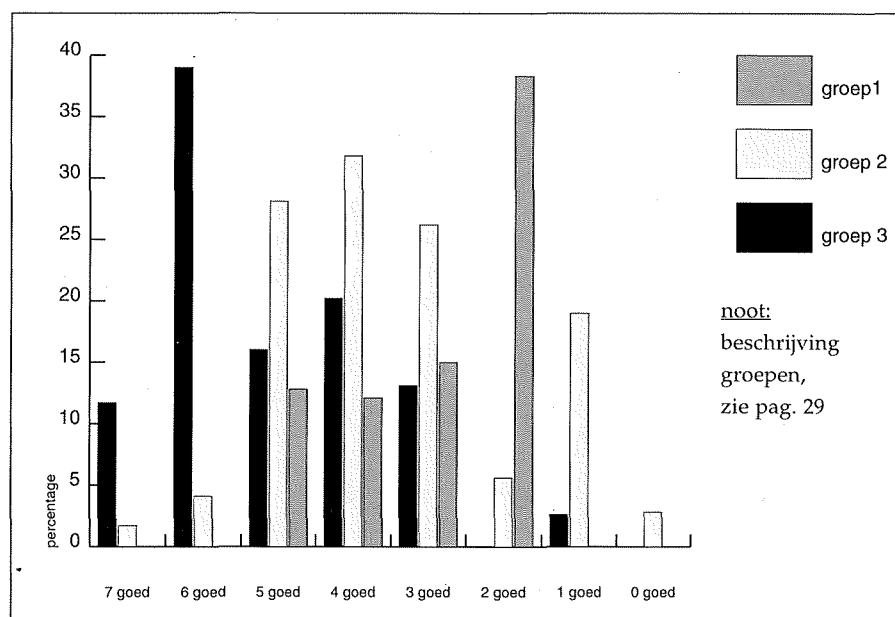

KENNIS

Dat kennis een belangrijke factor is bij de verklaring van het gedrag van mensen is al vermeld. Op dit punt laat het onderzoek zien, dat mensen die vroeger minder actief geweest zijn, nu minder natuur- en milieukennis hebben. Het hebben van kennis heeft echter geen invloed op de hoeveelheid activiteiten in het hier en nu. Jongeren weten meer. Zij hebben meer kennis dan ouderen.

FIGUUR 7 AANTAL GOEDE ANTWOORDEN OP KENNISVRAGEN PER GROEP

'Hoeveel weten ze over de natuur?'

Mensen met een lagere opleiding en zonder een betaalde baan hebben minder kennis van natuur en milieu. Mensen met meer kennis lezen, in het algemeen, vaker artikelen over natuur.

LIDMAATSCHAPPEN

Circa driekwart van de ondervraagden is lid van één of meer NM-organisaties. Dat lijkt veel, maar het is geen indicatie voor een hoge betrokkenheid en daadwerkelijke inzet voor natuur en milieu. Een groot deel van deze groep levert door het lidmaatschap alleen een financiële bijdrage aan natuur- en milieubescherming. Een veel kleinere groep zet het 'papier' lidmaatschap om in actie.

Er komen verschillende combinaties van lidmaatschappen voor. Zo kan een lidmaatschap van Natuurmonumenten samengaan met dat van Greenpeace en WNF. Opvallend is dat lidmaatschappen van Milieudefensie en de Vogelbescherming ook regelmatig samenvallen. IVN-leden zijn vaker ook lid van andere natuur- en milieu organisaties. Bij organisaties zoals Greenpeace, Natuurmonumenten en het Wereld Natuurfonds (WNF) is dat in mindere mate het geval. Dit verschil ontstaat mede door de aard van het IVN-lidmaatschap. Lid zijn betekent daar actief zijn. Bij de andere organisaties is de meerderheid van de leden eigenlijk donateur.

Minder dan een kwart van de ondervraagden is geen lid van een NM-organisatie. De voornaamste reden, die tweederde van hen opgeeft, is dat zij niet geïnteresseerd zijn. Een belangrijk deel van deze groep vindt het te duur of zegt geen geld te hebben.

INFORMATIEBEHOEFTE OVER NATUUR EN MILIEU

Meer dan de helft van de ondervraagden heeft geen behoefte aan informatie over natuur en milieu. Degenen die wel graag informatie ontvangen, willen meer weten over onderwerpen zoals milieu, planten en zoogdieren.

Deze informatie wil tweederde van hen via de televisie ontvangen. Verder worden tijdschriften, boeken en excursies als belangrijke mediatypen genoemd. Lezingen, voorlichtingsdagen en cursussen zijn minder in trek.

FIGUUR 8 INFORMATIEBEHOEFTE OVER NATUUR

'Wat is hun informatiebehoefte ten opzichte van het gemiddelde?'

	groep 1	groep 2	groep 3
zoogdieren	--	O	++
vissen	--	+	+
planten	-	+	+
milieu	-	O	+
geen informatie	+	O	-

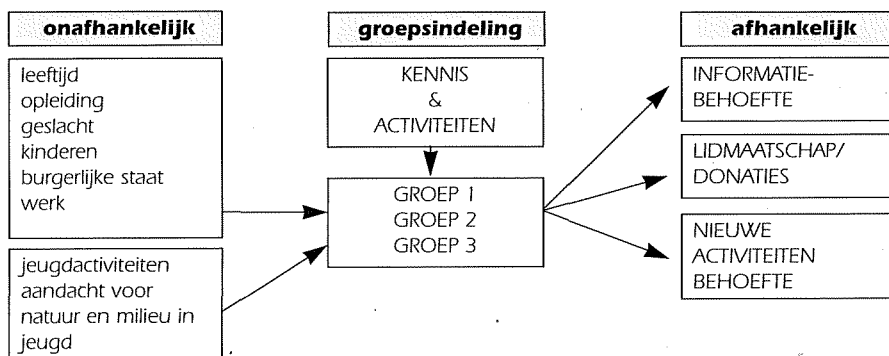
+ oververtegenwoordigd
- ondervertegenwoordigd
O geen afwijking

5. WIE KUNNEN WE GAAN BENADEREN?

EEN BESCHRIJVING.

Op basis van de verzamelde gegevens zijn een drietal (doel)groepen geformuleerd.

FIGUUR 9 HET KWANTITATIEVE ONDERZOEK IN SCHEMATISCHE FORM:

We starten met de twee uitersten. Degenen die niets willen en niets doen, en daarnaast degenen die actief zijn en open staan voor nieuwe informatie.

Groep 1

Deze groep (meer vrouwen, dan mannen) heeft weinig behoefte aan en weinig interesse voor informatie over natuur en milieu. Zij zijn niet actief. Niet alleen als het om natuur en milieu gaat, maar ook als het bijvoorbeeld om politiek gaat. Bij de partijkeuze speelt het milieu ook geen rol. Zij zijn in hun jeugd niet in contact gekomen met activiteiten op dit terrein. Het opleidingsniveau is laag en zij hebben minder vaak thuiswonende kinderen onder de 16 jaar en zijn vaker alleenstaand.

Zij zijn geen lid van natuur- en milieu-organisaties omdat ze geen zin hebben, niet geïnteresseerd zijn of een lidmaatschap te duur vinden. Hun belangrijkste informatiebron over natuur en milieu is de televisie. Het beste zijn ze bereikbaar via huis-aan-huisbladen, televisie en bekende Nederlanders. Andere kanalen scoren lager.

Groep 3

Dit is de tegenpool van groep 1. Dit zijn hoogopgeleiden met een meer dan gemiddelde kennis van natuur en milieu en een actieve houding ten opzichte van activiteiten. In deze groep zijn meer mannen aanwezig. Daarnaast is er vaker sprake van de aanwezigheid van jongere kinderen in het huishouden. De rol die natuur in hun jeugd gespeeld heeft, is essentieel. Ze zijn lid van meerdere organisaties en geven vaker donaties. Ondanks dat ze veel lidmaatschappen hebben, overwegen ze nieuwe andere lidmaatschappen.

Als ze geen lid zijn dan speelt de factor tijd hen parten. Zij zijn bijzonder betrokken en geïnteresseerd in verschillende activiteiten. Zij scoren goed op andere informatiebronnen dan het passieve medium televisie. Zoals bijvoorbeeld lezingen, voorlichtingsdagen, cursussen en boeken.

Kortom, een groep bij uitstek om door natuur- en milieu-organisaties actief benaderd te worden. Naast de bereidheid tot participatie willen zij ook graag informatie toegestuurd krijgen. Bij de keuze van een politieke partij weegt de natuur- en milieuproblematiek zwaarder dan bij de twee andere groepen.

Groep 2, de middengroep

Deze groep heeft meer gemiddelde scores: gemiddelde kennis van natuur en milieu en een gemiddeld aantal activiteiten in de natuur. De mensen in deze groep onderscheiden zich minder door specifieke achtergrondfactoren. Wat opvalt is dat ze eerder lid zijn van Natuurmonumenten en WNF dan bijvoorbeeld van IVN en Milieudefensie. Zij zijn gemakkelijker te bereiken dan groep 1 en staan minder afwijzend tegenover informatie over natuur en milieu. Televisieprogramma's en activiteiten in hun directe omgeving kunnen een opening bieden.

6. SAMENVATTING

In dit hoofdstuk is een aantal basisgegevens weergegeven die leiden tot de formulering van mogelijke doelgroepen. Allereerst is een theoretisch kader geschilderd: Hoe kunnen we gedrag ten gunste van natuur en milieu bevorderen? Het Fishbein-model is een belangrijk hulpmiddel om inzicht te krijgen in gedragsverandering en de rol die anderen (de sociale omgeving) kunnen spelen. In het verleden is ruimschoots onderzoek gedaan naar de relatie tussen opvattingen en gedrag op het terrein van het milieu. Naast een aantal algemene factoren blijken ook psychologische kenmerken van invloed op het gedrag van mensen. Men voelt zich machteloos als individu en wil daarnaast ook graag de verantwoordelijkheid afschuiven op overheid en bedrijfsleven. Opmerkelijk is dat meer kennis niet automatisch leidt tot een effectiever milieuvriendelijk gedrag. Hiermee wordt de volgorde van het principe kennis-houding-gedrag doorbroken. We spreken hier over thematische kennis over het milieu. Want instrumentele kennis (Wat moet ik doen en hoe moet ik dat doen?) is wel een voorwaarde voor milieuvriendelijk gedrag.

Op de vraag - hoe beleeft de mens natuur en milieu? - krijgen we verschillende antwoorden. Er is een duidelijk verschil tussen jong en oud. Kinderen en jongeren hebben twee van elkaar gescheiden beelden: natuur is biotisch en milieu is a-biotisch. Beide hebben niets met elkaar te maken. En ook de mens maakt geen deel uit van het natuurbeeld. Volwassenen zien vaker een relatie tussen natuur en milieu. Zowel jongeren en volwassenen beleven natuur voornamelijk vanuit het gedrag. Wat kan ik er mee doen? Naar aanleiding van de geïnventariseerde natuurbeelden van de voormalige Raad voor Natuurbeheer geven de diverse groepen een omschrijving. Zowel voor kinderen en jongeren als volwassenen is de 'wilde natuur' het uitgangspunt. Jongvolwassenen hebben een meer filosofische benadering. Ouderen daarentegen hechten meer belang aan de beleving. De beschrijvingen die zowel jongeren als volwassenen geven zijn bijzonder romantisch. Het natuurbeeld van volwassenen is wel ruimer dan dat van jongeren. Naast wilde natuur zijn heilzame natuur en intrigerende natuur aansprekende natuurbeelden. De laatste is in dit kader belangrijk om de stap naar een actieve inzet voor de natuur te maken. Dit natuurbeeld is namelijk gebaseerd op de verwondering over de natuur en omvat onderzoek en educatie.

De beleving en omschrijving van het milieu komen bij ondervraagde groepen vanuit een negatief gevoel. Het is voor de meesten lastig om een complete definitie te geven. Men spreekt over afbraakprocessen en vernietiging. Ook de inzet voor milieu lijkt over het algemeen meer moeite te kosten. Het vraagt om een collectieve inspanning waar het individu niet zo veel voor terugkrijgt. Daartegenover staat dat de inzet voor de natuur, duidelijker is en directer de moeite loont.

Door middel van het kwantitatieve onderzoek zijn we gekomen tot een analyse van de factoren die van invloed zijn op het gedrag van volwassen ten aanzien van natuur en milieu.

De belangrijkste factoren zijn: activiteiten tijdens de jeugd, het hebben van kinderen en kennis over natuur en milieu. Met de verzamelde gegevens zijn er drie groepen geformuleerd. Twee daarvan komen in het bijzonder in aanmerking als doelgroep voor toekomstige NME programma's.

"handen uit de mouwen"

LITERATUUROVERZICHT

- Azjen, I., M.Fishbein, Understanding attitudes and predicting social behavior, Englewood Cliffs (New Jersey), Prentice Hall, 1980.
- Bartels, G.C. *Saillante resultaten uit het milieu-communicatie-onderzoek*, Ministerie van VROM, Den Haag, 1994.
- Beke-, Advies- en Onderzoeksgroep, Beke, dr. B.M.W.A., Sprenger, P., Leussink, E., *Bewegingen in het milieugedrag van jongeren, inzicht in beïnvloeding van het milieugedrag en vervoerskeuze van jongeren*, 1993.
- Brooker, G., *The self-actualizing socially conscious consumer*, artikel in Journal of Consumer Research, 3, pg. 107-112, 1976.
- Burgess, J., Harrisson, C., Filius, P., *Van milieubewustzijn naar milieuvriendelijk gedrag?* (een rapport), Wageningen: IBN-DLO/afdeling Bedrijf en Bestuur; Londen: Department of Geography University College London, oktober, 1994.
- Gomis, A., *Onderzoek bepalend voor de toekomst*, artikel in: Comma, 6, november, pg 2-4, 1994.
- Kruijk, M.D. de, Pieters, F.G.M., Raaij van, Mentink, H.W., *Milieugedragsmonitor, Secundaire analyse van de derde meting*, Rotterdam: Erasmus Universiteit, artikel in: Tijdschrift Massacommunicatie, jrg. 23, nr. 1, 1993.
- Margadant- Van Arcken, M., van Kempen, M., *Groen Verschiet, natuurbeleving en natuuronderwijs*, SDU, Den Haag, 1990.
- Margadant- Van Arcken, M., *Natuur en milieu uit de eerste hand, denkbeelden, belevingen en leerwensen van dertien- tot achttienjarigen*, SDU, Den Haag, 1994.
- Nelissen, N.J.M., *Het milieu: denkbeelden voor de 21e eeuw*, Commissie lange termijn milieubeleid, Kerkebosch bv, Zeist, 1990.
- Nelissen, N.J.M., Perenboom, R. Peters, P., Peters, V., *De Nederlanders en hun milieu*, Zeist, Kerkenbosch bv, 1987.
- Nelissen, N.J.M., *De kloof tussen denken en doen, Professor Nelissen over beschaving en milieu*, artikel in: Onze wereld nr. 12, december 1992.
- Roos, R., *Natuurbeleving in het moderne westen*, artikel in: Windt, van der H.J. et al, *Natuur wat doen we ermee?* Cahiers Bio-wetenschap en Maatschappij, 1990.
- Tertoolen, G., *Milieu-informatie en machteloosheid: een onderzoek naar de inhoud van de milieuboodschap*, artikel in Tijdschrift Massacommunicatie, jrg. 23, nr.1, 1995.
- Zweers, W., *De aarde verdraagt haar heersers niet- houdingen ten opzichte van de natuur*, artikel in Heidemij Tijdschrift, vol. 3, 1989.

III VRIJWILLIGERS ZETTEN ZICH IN

1. INLEIDING

Sinds jaar en dag zetten vele vrijwilligers zich in voor de opdrachtgevers van dit onderzoek het IVN en de Stichting Landschapsbeheer Nederland en voor vele andere organisaties die op het terrein van de natuur en het milieu actief zijn. Iedere vrijwilliger heeft daarvoor natuurlijk zijn eigen redenen. Meestal is hij of zij gewoon enthousiast over de natuur of een onderdeel daarvan. Maar vaak ook spelen idealisme, bezorgdheid over de toekomst en het samen delen van verantwoordelijkheid een belangrijke rol.

BELANGRIJK VOOR DE TOEKOMST

Dankzij de inzet van al deze mensen kunnen organisaties hun doelstellingen verwezenlijken en dus veel bereiken. In het kader van de doelgroepverkenning van de volwassenen in Nederland is het van belang ook de eigen vrijwilligers en degenen die beroepsmatig bij de natuur- en milieu-educatie betrokken zijn aan het woord te laten.

Zij hebben niet alleen veel kennis over wat er omgaat binnen de gelederen van NM-organisaties, maar hun ervaringen en motieven om actief te worden en te blijven, kunnen handreikingen zijn voor NME. Met behulp van deze informatie kunnen volwassenen gemotiveerd worden zich actief te gaan inzetten voor natuur en milieu of kunnen nieuwe initiatieven ontwikkeld worden voor het aantrekken van vrijwilligers. Verder zijn hun opvattingen en visies over educatie en voorlichting een belangrijk uitgangspunt voor de invulling en vormgeving van de NME in de toekomst.

VRIJWILLIGERS AAN HET WOORD...

Zoals in hoofdstuk I geschetst is, bestaat de doelgroepverkenning uit verschillende onderzoeken. De inzet van vrijwilligers wordt in een aantal van deze onderzoeken vanuit verschillende invalshoeken nader belicht. In dit hoofdstuk komen de resultaten uit de volgende onderzoeken aan bod:

1. Het literatuuronderzoek: over wat we al weten
2. De voorbereidende interviews met bijzonder actieve vrijwilligers
3. Interviews met degenen die in dienst zijn van NM-organisaties: de sleutelfiguren
4. En het kwalitatieve onderzoek bestaande uit drie groepsdiscussies met vrijwilligers en niet-vrijwilligers. Deze laatste groep geeft ons ook inzicht in de reden waarom mensen juist niet actief willen zijn of worden.

2. HET LITERATUURONDERZOEK

WAT IS ER OVER DE ROL VAN DE VRIJWILLIGER AL BEKEND?

De rol die vrijwilligers binnen organisaties innemen, is op verschillende manieren in eerder onderzoek aan de orde geweest. Een algemene conclusie die Rol (1977) trekt is dat de (agrarische) bevolking de inzet van vrijwilligers bijzonder waardeert. Voorlichting en educatie worden gezien als een onmisbare schakel in het vrijwillig landschapsbeheer en zijn de basis voor een goed contact tussen de verantwoordelijke organisaties en het publiek.

EEN TYPOLOGIE VAN DE VRIJWILLIGE INZET

De doelstellingen en de gerichtheid van een organisatie bepalen volgens het onderzoek van Koopmans (1994) in belangrijke mate het type inzet van een vrijwilliger. Hij onderscheidt twee soorten gerichtheid: de instrumentele en de expressieve. Bij instrumentele gerichtheid is het werk middel tot een specifiek doel (bijvoorbeeld bescherming ozonlaag of belangenbehartiging door de vakbond). Bij een expressieve gerichtheid is het werk doel op zich en voor de vrijwilliger zelf van waarde (meewerken aan kerkdienst of werken voor Landschapsbeheer). Verder maakt hij onderscheid tussen organisaties die het algemeen belang nastreven en andere die een specifiek (deel)belang of groepsbelang behartigen. In onderstaand schema zijn de twee aspecten, gerichtheid en doel van de organisatie tegen elkaar afgezet. Het gaat hier echter niet om absolute verschillen, want afzonderlijke vrijwilligersfuncties binnen een organisatie hebben niet altijd dezelfde gerichtheid. Daarnaast is er niet altijd een goed onderscheid te maken tussen het algemeen belang en een deelbelang.

FIGUUR 10 GERICHTHEID VRIJWILLIGERS

GERICHTHEID VRIJWILLIGERS			
		instrumenteel	expressief
doel van de organisatie	groepsbelang	I vakbond	II harmonie / muziekvereniging natuurstudie- verenigingen zoals KNNV
	algemeen belang	III politieke partijen Greenpeace Milieudefensie	IV vrouwen- organisaties kerken Landschaps- beheer

(naar: Paal en perk aan een bezweringsformule van R. Koopmans)

De meeste natuur- en milieu-organisaties vallen in vak II en III. Voor veel natuur-beschermers is expressie en het groepsbelang belangrijker. Zij doen het werk, omdat ze het leuk vinden. De milieubeschermers hebben een instrumentele gerichtheid en maken zich sterk voor het algemeen belang. Wat zij zelf bij het uitvoeren van het werk ervaren is vaak minder belangrijk. Het gaat er voor deze vrijwilligers om wat ze ermee bereiken in het algemeen belang (milieu, wereld, mensheid). Landschapsbeheer Nederland vormt hierop een uitzondering. Er is sprake van een expressieve gerichtheid van de vrijwilligers en men richt zich op het algemeen belang (natuur- en cultuurbehoud).

Bij samenwerking tussen organisaties in de toekomst zal men ten aanzien van deze verschillen naar elkaar moeten toegroeien.

HET VRIJWILLIGERSWERK IS VERANDERD

De laatste decennia is er maatschappelijk gezien het nodige veranderd. Dat heeft ook consequenties voor de invulling van en de opvattingen over het vrijwilligerswerk. De gevolgen van bijvoorbeeld de verdergaande individualisering komen duidelijk naar voren. Een belangrijk verschil met vroeger is dat de mensen op wie de NME gericht is, mondiger zijn en zich gedragen als consument. Een consument die vraagt 'Wat levert een persoonlijke inspanning mij op?'

Daarnaast spelen maatschappelijke ontwikkelingen ook in het leven van de vrijwilligers een rol. Daardoor is geleidelijk een nieuw type vrijwilliger ontstaan. Om te beginnen heeft de vrijwilliger van nu een veel drukker leven dan vroeger.

DE NIEUWE VRIJWILLIGER EN HET VRIJWILLIGERSWERK

Uit de literatuurstudie en met name het daarin besproken onderzoek van Broens e.a. (1991) zijn een aantal belangrijke ontwikkelingen die van invloed zijn op het leven en de inzet van vrijwilligers naar voren gekomen.

Het vrijwilligerswerk heeft een meer tijdelijk karakter gekregen. Steeds minder mensen willen zich voor langere tijd vastleggen. Deze ontwikkelingen vinden hun oorsprong in het feit dat meer mensen hun vrije tijd besteden aan permanente educatie. Daarnaast gaat men ook vaker op vakantie. Per saldo is er daardoor minder tijd voor vrijwilligerswerk beschikbaar.

Het vrijwilligerswerk is een soort vluchtheuvel voor degenen die geen betaald werk kunnen krijgen. Dit is in de jaren tachtig ontstaan. Voor deze mensen vult het de leegte op.

Het vrijwilligerswerk heeft twee concurrenten gekregen: het werk en het huishouden. Door de veranderde taakverdeling binnen het huishouden hebben ook mannen huishoudelijke taken gekregen. Zij hebben daardoor minder tijd beschikbaar voor vrijwilligerswerk. Ook vrouwen hebben tegenwoordig minder tijd over, omdat zij vaker dan voorheen buitenshuis werken.

Daar komt nog bij dat het vrijwilligerswerk niet parallel mag lopen met de eigen huishoudelijke en opvoedende taken. De vrijwilligers willen werk doen waar ze zelf ook wijzer van worden.

Het vrijwilligerswerk is gebonden aan de leefsituatie. Aan jonge mensen, beneden de veertig jaar worden hogere eisen gesteld, als het gaat om carrière en gezin. De ouderen boven de 65 zijn juist weer fit genoeg om maatschappelijk actief te zijn.

Vrijwilligers zijn of 'groen' of 'grijs'. Degenen die zich in de zeventiger jaren aansloten bij actieve organisaties op het gebied van de milieubescherming zoals Greenpeace en Milieudefensie wilden bewust meewerken aan maatschappelijke veranderingen. De onderzoekers betitelen hen als grijs. De leden van organisaties als het IVN hebben vooral een groene motivatie. Zij willen kennis over en de beleving van flora en fauna verdiepen.

Samenvattend

Door een veranderde en bewuster tijdsbesteding hebben mensen onder de veertig minder belangstelling voor vrijwilligerswerk en ouderen die uit het arbeidsproces komen juist meer belangstelling. Vrijwilligerswerk dat de eigen kennis en vaardigheden vergroot lijkt meer aan te slaan bij met name de jongeren. Broens stelt dat die behoefte aan kennis ook gevoeld kan worden met inzichten in de samenhang tussen natuurbederf en menselijk handelen.

3. DE ACTIEVE VRIJWILLIGER AAN HET WOORD...

In zeven interviews geven een aantal doorgewinterde vrijwilligers, met liefde wat meer inzicht in waarom zij zich inzetten en hoe ze aankijken tegen het vervullen van een rolmodel.

ACHTERGROND

De vrijwilligers die ondervraagd zijn, zijn allen lid van meerdere natuur- en milieu-organisaties. Slechts bij één van die organisaties zijn ze actief. Dat is de organisatie die het beste bij hun individuele houding aansluit. Iemand die vindt dat men de natuur op zijn beloop moet laten, sluit zich eerder bij het WNF aan en een ander die meer interesse voor vogels heeft zal zich liever inzetten voor de Vogelbescherming.

De geïnterviewde vrijwilligers kunnen meer tijd besteden aan de natuur dan de gemiddelde Nederlander. Ze werken niet of nauwelijks. Ze studeren, ze zijn gepensioneerd of ze hebben meer tijd omdat de kinderen het huis uit zijn. In ieder geval zijn deze vrijwilligers op zoek naar een taak, een zinvolle taak.

Allen willen graag de mensen in hun eigen omgeving enthousiast maken en tot inzet bewegen. Hun vrienden of kinderen. Dat lukt vaak maar ten dele.

"Soms treed ik op als gids, bijvoorbeeld tijdens een verjaardagspartijtje. Mensen vinden dit dan leuk, maar het heeft verder nooit tot iets geleid." Ze worden in hun eigen kennissenkring als een buitenbeentje beschouwd. Men heeft er bewondering voor, maar voelt zich niet aangesproken zelf iets in die richting te gaan ondernemen. Er is voldoende belangstelling voor de natuur en ook voldoende milieubewustzijn. De voornaamste reden waarom deze kennissen niet meedoen lijkt *tijdgebrek* te zijn. Zeker de helft van de ondervraagden geeft aan dat het vrijwilligerswerk aan het vergrijzen is. Ze missen de jeugd.

HUN VOORBEELDFUNCTIE

Geen van de ondervraagden denkt een voorbeeldfunctie te hebben of een rolmodel voor anderen te zijn. Een aantal van hen is moedeloos over het tweeslachtige beleid van de overheid. Ze richten zich veel meer op het eigen doen en laten en hebben minder behoefte anderen te overtuigen. 'Om mensen aan het denken te zetten en tot actie te dwingen zijn harde maatregelen van de overheid nodig,' vinden de meesten. Een natuur- of milieuramp is, volgens hen, (helaas) de beste impuls. "Ik denk dat het bij volwassenen nu meer gaat spelen omdat ze zien dat we naar de sodemieter gaan. Ze worden gedwongen om erover na te denken, over wat zij voor de natuur kunnen doen." De geïnterviewde vrijwilligers zien het als een belangrijke taak mensen eerst te leren de natuur te beleven. "Daarna komt het milieu ook wel."

VRIJWILLIGERS TYPEN ZICHZELF

Vrijwilligers worden met name getypeerd door hun bezorgdheid voor natuur en milieu en de wil om daar door actieve inzet aan bij te dragen. Zowel mannen als vrouwen zijn actief. Soms worden ze ook als individualisten getypeerd. Het opleidingsniveau is heel verschillend. Ze zijn gemiddeld boven de vijftig en doen datgene wat bij hun vaardigheden past. Ze maken vaak een keus tussen communicatie (voorlichting en educatie) en natuurbeheerswerkzaamheden.

Er is sprake van vergrijzing, maar toch is men daar in het algemeen niet negatief over. Men verwacht dat als er jongere vrijwilligers bijkomen deze ook weer meer jongeren zullen aantrekken. "Mijn ervaring is dat natuur en milieu bij bepaalde jongeren er inzit. Die gaan er gewoon voor en die hebben ook niets nodig. Het zit er toch in. Het is de taak van deze mensen om anderen mee te krijgen."

Sociale bewogenheid speelt ook een rol bij de beslissing of men lid wordt van een bepaalde organisatie en zich daar ook actief voor inzet. "Er is een kleine kern die je altijd ziet. De rest komt niet bij de buis vandaan, zeker niet als er een voetbalwedstrijd is. Zij missen waarschijnlijk een stukje sociale bewogenheid."

DE IDEALE VRIJWILLIGER

In de ogen van de geïnterviewde vrijwilligers voldoet een 'goede-ideale' vrijwilliger aan de volgende kenmerken:

- het werk met plezier doen
- het landschap willen behouden

- zijn eigen kwaliteiten inzetten voor de organisatie en de doelstellingen van de organisatie nastreven
- de natuur op zijn beloop laten
- de handen uit de mouwen steken
- gebrek aan kennis compenseren door enthousiasme
- het gevoel hebben iets nuttigs te doen
- zich zorgen maken en er iets aan willen doen
- de jeugd geïnteresseerd kunnen maken
- all-round zijn
- praktisch ingestelde doe-mensen en theoretisch ingestelde denk-mensen
- actieve mensen die vanzelf(sprekend) komen;
("je hoeft er niet achteraan te bellen")
- bereid om ook vervelende klussen te doen
- bereid en enthousiast zijn om cursussen te volgen
- op zoek zijn naar sociale contacten
- met veel of weinig tijd; men hoeft niet veel tijd beschikbaar te hebben
- mensen die op specifieke activiteiten gericht kunnen werken (dit geldt met name voor meer journalistieke en communicatieve vaardigheden)
- met communicatieve vaardigheden (voor informatiemarkten etc.).

WAT WETEN ZE?

De meeste ondervraagden vinden dat zij zelf weinig detaillistische of specifieke kennis over natuur en milieu hebben. Zelf hebben zij daar geen problemen mee. Het is een kwestie van goed aanvoelen en helpen bij de bescherming van natuur en milieu. Kennis lijkt geen garantie te zijn voor natuur- en milieubewust gedrag. De meesten vinden dat het uit het hart moet komen. Dat is, te samen met dadendrang, vrije tijd, een diepe verontwaardiging over wat er gaande is en een behoefte aan sociale contacten, een prima basis voor vrijwilligerswerk.

Uiteindelijk is het voor velen een nuttige vrijetijdsbesteding waarmee men ook veel praktische kennis opdoet. "Lekker 'tegen het hout aangaan', dat betekent voor mij gezamenlijk de handen uit de mouwen steken."

Maar ook het sociale aspect speelt een rol. Zoals omgaan met gelijkgestemden en kennismaken met de agrarische bewoners. En .. "je komt op plekken waar je normaal gesproken niet komt."

Het volgen van cursussen wordt in het algemeen als zeer positief ervaren. Vooral de cursussen van het IVN worden vermeld en ook aanbevolen. "Het is een vrij intensieve cursus. Je leert er onder andere hoe je een groep mee moet nemen, hoe je dingen uit moet leggen en welke dingen voor kinderen interessant zijn.

Zo'n gidsencursus is één bron van mensen die enthousiast zijn."

4. SLEUTELFIGUREN AAN HET WOORD...

Om het brede spectrum aan organisaties recht te doen zijn door middel van een aantal interviews mensen die bij tien verschillende organisaties werken, om hun visie gevraagd. Zij zijn actief op het terrein van educatie, communicatie of voorlichting. Allen hebben zij persoonlijk en professioneel een uitgewerkt standpunt ten aanzien van de vrijwillige inzet en de natuur- en milieu-educatie.

EEN TYPERING VAN DE VRIJWILLIGERS

Ook in dit onderzoek komt een aantal typeringen van de vrijwilliger naar voren. Om te beginnen waarderen zij het vrijwilligerswerk hoog. Een aantal van hen stelt zelfs dat de inzet van de vrijwilliger vaak hoger en kwalitatief beter is dan die van de mensen die bij de natuur- en milieu-organisaties in dienst zijn.

De belangrijkste kenmerken die in de beschrijving van vrijwilligers naar voren komen:

Het merendeel heeft een hogere opleiding. Bij natuur- en milieu-organisaties die meer op handelen gericht zijn, komt dat in mindere mate voor; denken de sleutelfiguren. In het algemeen ziet men minder lager opgeleiden en allochtonen. De verklaring vindt men in het feit dat deze groepen minder interesse en minder tijd hebben: "Zij zijn druk met overleven.."

Ook de factor tijd speelt voor een aantal sleutelfiguren een belangrijke rol. Vooral mensen met meer tijd zoals ouderen, studenten en werklozen worden door hen als vrijwilliger genoemd. Andere ondervraagden zeggen dat ze er 'geen peil op kunnen trekken'. Het type vrijwilliger is moeilijk aan te geven. "Het karakter van de groep hangt sterk af van degenen die de leiding hebben. Dit weerspiegelt zich in de groep. De meeste mensen doen het in eerste instantie voor de gezelligheid en vanwege hun belangstelling voor de natuur." De laatste uitspraak weerspiegelt de situatie zoals die bijvoorbeeld bij Landschapsbeheer is. Daar wordt overigens een duidelijk verschil geconstateerd tussen de weekendgroepen en de groepen die tijdens de week vrijwilligerswerk doen.

Alle ondervraagden geven aan dat vrijwilligers een grote gedrevenheid en inzet aan de dag leggen. Inzet die past bij hun eigen mogelijkheden. De meeste vrijwilligers doen het werk uit een grote waardering voor natuur en milieu. En voelen een missiedrang om natuur en milieu te redden. "Vrijwilligers hebben een intrinsieke norm gemeen. Ze geven een grens, tot hier en niet verder! Binnen mijn club vrijwilligers hebben de mensen gevoel voor verhoudingen. Het is een verbondenheid tussen mens en omgeving."

WAAROM SLUITEN MENSEN ZICH AAN ALS VRIJWILLIGER?

Iedere organisatie heeft een eigen aanpak voor de werving van vrijwilligers. Zo werven bij Landschapsbeheer de vrijwilligers die vooral in het weekend actief zijn (de zgn. weekend-vrijwilligers) vooral zelf de nieuwe mensen.

Ze zoeken vaak in de eigen kennissenkring naar mensen die bij ze passen en waarmee zij graag hun tijd doorbrengen. Voor de vrijwilligers die voornamelijk buiten het weekend actief zijn, geldt dat in veel mindere mate. Zij zijn om andere redenen actief. In die situatie verloopt de werving zoals bij andere organisaties. Daar sluiten mensen zich aan na een oproep in de krant of een huis-aan-huisblad. Willen organisaties nieuwe vrijwilligers werven en de al aangesloten vrijwilligers behouden dan moeten ze een breed scala van mogelijkheden aanbieden. Zodat mensen afhankelijk van hun levensfase en persoonlijke omstandigheden activiteiten kunnen kiezen waaraan ze willen en kunnen deelnemen.

5. VRIJWILLIGERS EN 'NIET-VRIJWILLIGERS' AAN HET WOORD...

De vraag, wat is het waardoor mensen zich al dan niet inzetten voor natuur en milieu kunnen we verder uitdiepen door vrijwilligers en 'niet-vrijwilligers' samen aan het woord te laten. Op drie locaties is met een groep mensen van wisselende samenstelling gediscussieerd over achtergronden. De groepen zijn zo samengesteld dat er een soort dwarsdoorsnede ontstaat. Met de volgende onderscheidende kenmerken is rekening gehouden:

- geslacht, mannen en vrouwen,
- leeftijd, drie verschillende categorieën
- de mate waarin men actief is
- drie verschillende regio's, agrarische omgeving of stedelijk.

In totaal namen 46 personen aan groepsdiscussies deel; 31 vrijwilligers en 15 niet-vrijwilligers.

Ook uit dit onderzoek blijkt dat vrijwilligers hun interesse voor natuur en milieu van 'huis uit' hebben meegekregen. Er is niet alleen sprake van een natuuropvoeding maar ook in de sociale omgeving is men in een vroeg stadium geconfronteerd met het belang van de inzet voor natuur en milieu. Deze sociale omgeving heeft zich aangepast aan hun activiteitenpatroon. Sommige van de deelnemers die veel tijd besteden aan natuur en milieu hebben veel vrienden in die wereld gekregen. Voor degenen die minder tijd aan natuur en milieu besteden, betekent dat ook dat ze minder mensen tegenkomen die zich voor hetzelfde inzetten.

Door een diverse samenstelling van de discussie-groepen naar leeftijd is ook de gezinssituatie heel verschillend. De jonge volwassenen hebben (nog) geen kinderen, studeren, hebben meestal geen baan maar beschikken wel over vrije tijd. De middengroep is volop bezig met kinderen, baan en carrière en heeft weinig tijd over voor andere zaken. Bij de ouderen zijn de kinderen vaak het huis uit, ze zijn gestopt met werken en hebben dus meer tijd.

Het opleidingsniveau is ook verschillend. De jongeren zijn over het algemeen het hoogste opgeleid. De middengroep heeft middelbare of hogere opleiding en de ouderen hebben een middelbare of lagere opleiding.

Een relatief groot aantal van de ondervraagde vrijwilligers hebben de IVN Gidsencursus gevolgd. Opvallend is dat de meesten op een specifiek deelterrein van de natuur over gedetailleerde kennis beschikken. Ze verdiepen zich in vogels, vleermuizen, insecten, padden en dergelijke en beleven aan hun specialisme veel plezier. Over natuur en milieu in het algemeen hebben ze genoeg kennis vinden ze. "Mijn kennis is niet overdreven groot, maar gebaseerd op beleven." De ervaring is wel dat degenen die zich verdiepen in een bepaalde materie al heel snel als 'de expert' gezien worden.

Zo worden ze bijvoorbeeld gevraagd voor lezingen terwijl ze zelf het gevoel hebben dat ze daar nog niet aan toe zijn. Ze voelen zich nog geenszins een expert. Deze reacties hebben een positieve uitwerking op hun enthousiasme en geloof in de eigen activiteiten.

De jongere deelnemers denken dat ze meer kennis hebben over de natuur dan het milieu. Ze ervaren het gebrek aan kennis als een barrière en willen daar graag iets aan doen. Dit is in het licht van hun motivatie goed te begrijpen. Zij willen er wijzer van worden. Omdat het vrijwilligerswerk als een opstap dient naar een carrière of betaald werk.

LIDMAATSCHAPPEN

De deelnemers zijn tegelijkertijd lid van meerdere organisaties. Voor alle ondervraagden bij elkaar zijn dat lidmaatschappen van zesendertig verschillende organisaties. De meesten zijn naast hun lidmaatschap van grote organisaties zoals WNF, Greenpeace, IVN en Natuurmonumenten lid van specifieke verenigingen. Ze zijn actief voor bijvoorbeeld de Libellenvereniging, Paddenwerkgroep, of voor lokale natuurverenigingen en projecten zoals onder andere de kringloopwinkel.

De jonge volwassenen zijn vaker lid van organisaties die aparte afdelingen voor jongeren hebben of die speciaal voor jongeren opgericht zijn. Onder de midden-groep en de ouderengroep bevinden zich mensen die zelf een vereniging of stichting hebben opgericht. In alle drie groepen zijn er mensen aanwezig die actief zijn als het gaat om verzorgen van cursussen en het begeleiden van natuurtochten.

WAT KUNNEN VRIJWILLIGERS DOEN?

Er is een grote diversiteit aan activiteiten en inzet van vrijwilligers, zowel qua inhoud, qua functie als tijdsinvestering. Een ieder die vrijwilligerswerk wil doen, kan iets vinden dat bij zijn of haar persoonlijke behoefte past.

- beheer en onderhoud landschappen *het fysiek zware werk*
- excursies en inventariseren *het minder zware werk*
- politieke activiteiten
- educatie en voorlichting

De voorkeuren van degenen die zich voor vrijwilligerswerk aanmelden zijn duidelijk. De volgende aspecten spelen bij de keuze van het soort vrijwilligerswerk een rol. Het werk moet op de praktijk gericht zijn, dus concrete activiteiten bevatten en het mag niet oppervlakkig zijn.

Het vrijwilligerswerk moet van belang zijn en een lage drempel hebben. Verder is het aantal keuzemogelijkheden en een flexibele invulling van het werk van overwegend belang.

Activiteiten in de communicatieve sfeer vindt de meerderheid over het algemeen belangrijk. Educatie en voorlichting geven voldoening omdat het de mogelijkheid geeft, het eigen geloof of de eigen overtuiging uit te dragen en er tegelijkertijd zelf ook iets van op te steken. De voorkeur gaat uit naar activiteiten die gericht zijn op kinderen en jongeren.

HOE KOMEN MENSEN IN AANRAKING MET HET VRIJWILLIGERSWERK?

1. Vanuit een eigen interesse of vanuit de behoefte aan meer kennis en ervaring op een bepaald (deel)gebied kan iemand op zoek gaan naar daarbij passende activiteiten.

Vanuit de vraag kijken naar het aanbod.

2. Voor een bepaalde activiteit gevraagd worden is ook een mogelijkheid waardoor mensen actief worden. Men heeft er zelf niet naar gezocht. Op het moment dat het werk zich aandient, bekijkt degene pas of hij of zij er interesse en tijd voor heeft.

Vanuit het aanbod naar de vraag kijken.

3. Degenen die al actief zijn bij een organisatie en daar hun eigen ideeën of drang tot inzet niet kwijt kunnen, scheppen zelf een mogelijkheid. Vanuit een probleem of zaak waar ze persoonlijk warm voor lopen kunnen ze een eigen clubje oprichten, een project starten of bijvoorbeeld een kringloopwinkel beginnen.

De vraag is gelijk aan het aanbod.

De meeste vrijwilligers van nu zijn gevraagd (zie nummer 2). De eerste mogelijkheid komt ook voor. Het laatste alternatief is iets dat bij uitzondering gebeurt.

MATE VAN INZET OF: HOEVEEL TIJD BESTEDEN DE VRIJWILLIGERS?

De tijd die men aan vrijwillige activiteiten besteedt is een gevoelig onderwerp. In het algemeen heeft men de neiging zich te verontschuldigen over het feit dat men zelf te weinig doet voor natuur en milieu. In alle drie de leeftijdscategorieën hebben de mensen moeite met nee zeggen.

De gemiddelde tijd die men per week besteedt is tien uur. Sommigen in de ouderengroep zijn wel dertig uur per week actief. De middengroep heeft veel minder tijd voor vrijwilligerswerk ter beschikking. Tijd blijkt dan ook de belangrijkste barrière te zijn om meer voor de natuur en het milieu te doen. Andere factoren die vrijwilligers ervan kunnen weerhouden: de eigen gezondheid, afnemende vitaliteit, gebrek aan interesse in bepaalde onderwerpen, gemakzucht en kosten.

WAT DOEN ZE?

Er is weinig verschil te ontdekken tussen het type activiteiten binnen de verschillende leeftijdsgroepen. Enkele voorbeelden:

jongereengroep

- voorlichting geven (diverse doelgroepen)
- bescherming van bedreigde diersoorten zoals vleermuizen of libellen
- werkgroep van de Vogelbescherming
- vogel- en natuurwacht
- veldonderzoek (planten en dieren)
- scouting
- buurtactiviteiten bij WNF
- begeleiding rangers WNF
- acties bij JMA
- educatie van kinderen
- milieucentrum
- deelname aan eco-team
- IVN cursus geven, schoolgidsengroep

middengroep

- voorlichting geven (diverse doelgroepen)
- milieu-acties opzetten en uitvoeren
- heideproject
- knotwilgen
- paddenwerkgroep
- plantenwerkgroep
- vleermuizenwerkgroep
- actief bij (Bossche) milieugroep
- deelname besturen en werkgroepen diverse organisaties

"veldonderzoek"

- begeleiding van natuurvakanties
- IVN groen-cursus of gidsencursus
- kringloopproject
ouderengroep
- voorlichting geven (diverse doelgroepen)
- educatie aan kinderen
- kringloopwinkel
- beheer van een (water)molen
- het begeleiden van wandel-, fiets- en vaartochten
- als gids van Natuurmonumenten werkzaam in de bibliotheek van het Natuurmuseum
- deelname aan milieuraad
- IVN cursus
- werk voor Stichts Landschapsbeheer
- beschermen natuurgebied de Oude Eng
- beschermen en beheren bos Anna's Hoeve

WAT BEWEEGT EEN VRIJWILLIGER?

Wat zijn de motieven en drijfveren achter het actief meedoen en meewerken? Zijn er belangrijke achtergrondkenmerken die een bepalende rol spelen? In de persoonlijke achtergrond van vrijwilligers treffen we twee essentiële variabelen aan. Dit zijn belangrijke en onderscheidende factoren: Het ouderlijke huis en de plaats waar dat huis gestaan heeft. Als er thuis aandacht besteed is aan natuur en milieu of als men in een 'natuurlijke' omgeving opgegroeid is, dan is de basis voor vrijwilligerswerk gelegd. Een vroegtijdig en intensief contact met natuur staat garant voor aandacht en inzet voor natuur en milieu op latere leeftijd.

Ook de jongere deelnemers aan dit deel van het onderzoek erkennen dat de invloed van hun ouders bepalend geweest is. Voor hen is wandelen in de natuur of kamperen heel vanzelfsprekend. Natuuropvoeding houdt volgens hen in dat je respect hebt voor anderen en voor het leven. Deze levensvisie vormt de basis voor hun inzet. Zij hadden thuis huisdieren of waren al in één of andere jeugdbeweging actief.

DE ROL VAN DE SOCIALE OMGEVING

De reacties van mensen in hun omgeving op hun activiteiten zijn soms positief maar soms ook uitgesproken negatief. Men voelt zich vaak een buitenbeentje doordat anderen niet begrijpen waarom ze zoveel vrije tijd investeren. "Natuur en milieu, dat heeft geen goed imago. Sommigen denken dat het niet cool is. Ze denken dat je een sukkel bent."

"De geiten-wollen-sokken zijn pas recentelijk aan het uitsterven." Aan de andere kant worden vrijwilligers bewonderd. "Mensen van buitenaf hebben er respect voor dat je zoveel tijd stopt in vrijwilligerswerk. Zelf hebben ze minder tijd.."

Ook hier vinden we een verschil tussen natuur en milieu. Ten aanzien van activiteiten die vrijwilligers op milieugebied ondernemen zijn reacties minder positief.

Zij worden soms door instanties gestigmatiseerd. "Het is frustrerend. Zeker als je met de gemeente moet praten. Soms krijg je kritiek alleen omdat je lid bent van Milieudefensie."

MOTIEVEN EN DRIJFVEREN

Aan de keuze voor vrijwilligerswerk liggen verschillende motieven en drijfveren ten grondslag. In het onderzoek zijn deze ingedeeld in twee categorieën. De motieven die een 'interne' basis hebben en aansluiten bij een individuele behoefte van de vrijwilliger. Hij of zij onderneemt activiteiten om er 'zelf beter van te worden'. Daarnaast kunnen drijfveren buiten het individu liggen. De reden om actief te worden en te blijven ligt dan in anderen, de politiek of de maatschappij. Vrijwilligers willen anderen iets leren, Nederland schoon houden of de politiek beïnvloeden. In de praktijk worden vrijwilligers geleid door een combinatie van beide soorten motieven. Natuurlijk is het prachtig om bij anderen iets te bereiken. Dat geeft een goed gevoel.

INTERN GERICHTE MOTIVATIE

1. Fascinatie voor de natuur

Genieten van de natuur is in dit geval de reden dat men daadwerkelijk iets wil doen. En dat is meer dan alleen financieel ondersteunen.

2. Levensbehoefte aan natuur

De natuur is een terrein waarop men eigen ideeën en gevoelens kwijt kan.

3. Binding en betrokkenheid

Voor sommigen is het ervaren van de kwetsbaarheid van de natuur en de noodzaak tot bescherming voldoende om actief te worden.

4. Geloof in de schepping (religie)

Het is voor diegenen die zich door het geloof laten leiden vanzelfsprekend dat hun handelen gebaseerd is op het geloof en de verantwoordelijkheid die de mens heeft.

5. Positieve emotie, kritiek en vertrouwen en boosheid

Het positieve gevoel tegenover natuur en milieu en het eigen enthousiasme wil men overbrengen aan anderen. Ook een kritische houding ten opzichte van degenen die passief of ongeïnteresseerd zijn tegenover natuur en milieu kan een motief zijn. Anderen hebben weer meer vertrouwen in de ontwikkelingen van de laatste jaren.

Zij spreken over een toenemende aandacht en groeiende bewustwording. Men realiseert zich echter wel dat er nog een lange weg te gaan is. Ook boosheid kan een drijfveer zijn. Zoals irritatie over een falend overheidsbeleid en ergernis over aantasting van de eigen (woon)omgeving zetten ondervraagden tot actie aan. "Ik mag graag dwarslopen bij de Raad van State of de gemeente."

6. Behoeftte aan contacten, gezelligheid

Deze interne drijfveer heeft niet direct met natuur en milieu te maken. Vrijwilligerswerk geeft mensen de gelegenheid met gelijkgezinden in contact te komen.

Zij kunnen een (nieuwe) kennissenkring of netwerk opbouwen. Actief zijn op het terrein van natuur en milieu wordt door hen als 'gezellig' beschouwd.

7. Betrokkenheid bij de eigen (woon)omgeving

Deze drijfveer ligt in het verlengde van de vorige. Men wil graag de natuur in de eigen omgeving leren kennen. Als er misstanden zijn op het gebied van natuur en milieu in de directe omgeving is de persoonlijke betrokkenheid al snel hoger dan in andere gevallen.

8. Behoeftte aan meer kennis over natuur

Zelf iets bijleren over plant en dier. Ook dat kan mensen er toe bewegen actief te worden of te blijven.

9. Pragmatische redenen.

Sommigen hebben heel pragmatische redenen voor het vrijwilligerswerk. Het individueel voordeel dat zij denken te krijgen is bijvoorbeeld het opdoen van werkervaring, een opstap creëren naar een baan of om na de pensionering iets om handen te hebben.

In het eerste geval zijn het vaak jongeren die zich bijvoorbeeld bij de Stichting Landschapsbeheer aanmelden.

Zij willen leren om met machines om te gaan.

Anderen willen graag met kinderen werken.

Voor ouderen, die uit het arbeidsproces komen is het vrijwilligerswerk een zinvolle besteding van de vrije tijd.

"Ik vind bestuurswerk en organiseren leuk."

EXTERN GERICHTE MOTIVATIE

De meer op anderen gerichte motivaties noemen we externe motivaties. Deze zijn met name gericht op (gedrags)verandering van de ander. De in dit onderzoek geïnventariseerde extern gerichte motivaties zijn:

1. Communicatie en overdracht van kennis over natuur en milieu

Dit wordt door allen onderkent als een belangrijke doelstelling van de eigen activiteiten.

Het doel is anderen bewust maken, respect kweken, bewondering en verwondering bijbrengen voor alles wat leeft. Overdracht van kennis is even belangrijk als de emotionele aspecten zoals genieten en beleven.

Ook op het politieke vlak en bestuurlijk terrein is communicatie heel wezenlijk.

In dit geval is de communicatie niet op een brede doelgroep gericht maar op de overheid. Tijdens acties vormt het 'samen sterk gevoel' een extra motivatie.

2. Mensen in contact brengen met natuur (laten beleven)

Een positieve natuurbeleving gaat vooraf aan zich voor natuur en milieu inzetten, zo denkt men. Hoe meer mensen positief zijn, hoe meer zij 'goed' gedrag zullen vertonen.

3. Idealisme over natuur en milieu

Als men merkt dat men iets bij anderen bereikt, dat er een stukje van het idealisme overslaat, geeft dat extra voldoening.

4. Feed-back voor natuur- en milieuvriendelijk gedrag

Als blijkt wat het effect van de eigen inzet is, wordt men ook gestimuleerd.

Bij de intern motiverende redenen geven de ondervraagden aan dat het belang van de natuur en het milieu voorop staat. Het individuele belang komt op de tweede plaats. Bij de externe motieven is vooral het overbrengen van de eigen overtuiging belangrijk. Men wordt in hoge mate gedreven door idealisme en de feedback is een belangrijke voedende factor voor deze drijfveer. En dan wel feedback in de vorm van herkenning, bewondering van anderen en het zien van resultaten.

MOTIEVEN VAN NIET-VRIJWILLIGERS

Waarom wordt men geen vrijwilliger voor natuur en milieu? Waarom kiezen mensen ervoor om juist niet actief te worden. De betreffende deelnemers geven de volgende redenen:

- natuur en milieu hebben geen status (het is niet cool)
- gemakzucht
- kennisgebrek
- geen gelegenheid
- geen tijd

Sommige van de niet-vrijwilligers zijn echter wel vrijwillig actief op andere terreinen.

DRIJFVEREN EN LEEFTIJD

Om een idee te krijgen hoe voorgaand beschreven motieven en drijfveren betekenis hebben voor de verschillende leeftijdsgroepen die in het onderzoek betrokken zijn, geeft het nevenstaande schema een overzicht.

FIGUUR 11 MOTIEVEN EN DRIJFVEREN VRIJWILLIGERS NATUUR EN MILIEU

	Leeftijdscategorie	Volwassenen		
		Jong	Midden	Oud
persoonlijke achtergrond	Ouderlijk huis/woonplaats	++	++	+++
	Sociale omgeving	++	++	+++
interne motieven en drijfveren	Fascinatie voor de natuur	++	++	+
	Levensbehoefte aan natuur	+++	++	+
	Binding en betrokkenheid	++		+++
	Geloof/religie		++	+++
	Positieve emotie		++	+++
	Kritiek			+++
	Kwaadheid en boosheid	+	++	+++
	Behoeftte aan contacten/gezelligheid	+++	++	+++
	Betrokkenheid bij (woon)omgeving	+	++	+++
	Behoeftte aan meer kennis	++	++	+
	Pragmatische redenen	+	+++	++
externe motieven en drijfveren	Communicatie en overdracht	+++	+++	+++
	Natuurbeleving	+++	++	++
	Idealisme	+++	+	++
	Feedback/kennis doorgeven	+++	+	+

+++ zeer sterk aanwezig

++ sterk aanwezig

+ enigszins aanwezig

6. DE BELANGRIJKSTE GEGEVENS KORT SAMENGEVAT

In het kort herhalen we hier enkele opvallende punten over wat de onderzoeken 'zeggen' over de vrijwillige inzet, en voegen daar enige suggesties aan toe. Suggesties, die tijdens het onderzoek zijn opgeborreld. Hiermee kan een ieder die 'in het veld' werkt, zijn of haar eigen ideeën staven of nieuwe ideeën opdoen. Want wij realiseren ons terdege dat de indrukken en feiten die in het totale onderzoek verzameld zijn, in de praktijk tot veel verschillende nieuwe activiteiten kunnen leiden. Met deze conclusies willen wij de creativiteit van 'de educator' voeden.

- De verschillende leeftijdsgroepen hebben verschillende drijfveren. Jongeren zijn meer gericht op kennis en beleving. Ouderen daarentegen hebben vaker interesse voor de beleidsaspecten en bestuursactiviteiten. Met deze verschillen kan rekening worden gehouden bij het aanbieden van activiteiten.

- Veel vrijwilligerswerk heeft een permanent karakter. Terwijl er bij (potentiële) vrijwilligers behoefte is aan specifieke activiteiten, die in een korte tijd uitvoerbaar zijn.
- Bij de benadering van nieuwe vrijwilligers is het goed om eens voor een ander uitgangspunt te kiezen: "Jij hebt er zelf iets aan (het is gezellig om samen iets ondernemen!) en het is nog goed voor natuur en milieu ook."
- Een gezamenlijk initiatief ondernemen om het vrijwilligerswerk in een regio in kaart te brengen. Bijvoorbeeld: alle NME organisaties in één regio vertellen in één folder welke mensen er welke activiteiten kunnen ondernemen en hoeveel tijd dat in beslag neemt. Dat biedt de potentiële vrijwilliger een duidelijk overzicht en een keuzemogelijkheid.
- Werving van nieuwe vrijwilligers kan langs twee wegen: via clubs en via de eigen vrijwilligers. Daarbij is gezelligheid en het samenzijn met gelijkgestemden belangrijk. De kennisdrempel zal verlaagd moeten worden, want kennis over de natuur en het milieu blijkt minder belangrijk te zijn. Vrijwilligers erkennen zelf ook dat ze niet alles weten.
- Vraag en aanbod zullen duidelijk op elkaar afgestemd moeten zijn. De eerder genoemde folder kan een goede manier zijn om het aanbod van vrijwilligersactiviteiten vast te leggen. De inventarisatie van wat er gevraagd wordt, is misschien lastig maar niet onoverkomelijk.

LITERATUUROVERZICHT

Broens, M. T. Jansen, R. Timmerman, R. van der Veen, *"De natuurgidsencursus onder de loep"-Knelpunten natuurgidsencursus IVN*, ISPA-KUN Nijmegen, april 1991.
 Koopmans, R., *Paal en perk aan een bezweringsformule*, in Dekker, P. Civil society, verkenning van een perspectief op vrijwilligerswerk, SCP, Rijswijk, 1994.
 Rol, W., *Rapport landelijk onderzoek landschapsbeheer door vrijwilligers 1977*, Onder auspiciën van het Landelijk Overleg Vrijwillig Landschapsbeheer, Stichting Natuur en Milieu, 1977.

"activiteiten gericht op kinderen"

IV NATUUR - EN MILIEU-EDUCATIE

Natuur- en milieu-educatie, hoe pakken we dat aan? In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de gegevens die rond dit thema in de verschillende delen van het onderzoek naar voren zijn gekomen. We gaan niet alleen in op het belang ervan maar willen de NME definiëren door de opvattingen in kaart te brengen die binnen natuur- en milieu-organisaties leven. Wat vinden sleutelfiguren, vrijwilligers en andere ondervraagden belangrijk, aan welke criteria moet effectieve NME voor volwassenen voldoen? En wat zijn belangrijke thema's en hoe zien zij de ideale aanpak?

De doelstellingen, visies en verwachtingen van sleutelfiguren en vrijwilligers zijn allemaal van invloed op de uiteindelijke opzet en uitvoering van NME. Willen we een zo effectief mogelijke educatie van volwassenen opzetten in de toekomst, dan is inventarisatie van bovenstaande onontbeerlijk. De meeste ondervraagden blijken heel concrete ideeën te hebben over een 'ideale aanpak'. De ideeën die in dit hoofdstuk naar voren komen, vormen samen met de inzichten over wat er leeft bij de doelgroep, de volwassenen in Nederland uiteindelijk het uitgangspunt voor de conclusies en aanbevelingen voor de toekomst van de NME voor volwassenen.

1. INLEIDING: HET BELANG VAN NME

WAT LEREN WE UIT HET LITERATUURONDERZOEK?

Het literatuuronderzoek geeft aan dat overheid en organisaties hoge verwachtingen hebben van de NME. In het Signaaladvies NME (1992) van de Natuurbeschermingsraad wordt NME als volgt gedefinieerd:

"Het organiseren van leersituaties en het daarin vergroten van inzicht in en betrokkenheid bij ecologische verbanden en processen, alsmede de vaak ingewikkelde processen die tot verstoring in en aantasting van de omgeving leiden. Daarbij wordt aandacht geschonken aan mogelijkheden om opgedane kennis in het dagelijks leven toe te passen."

De rijksoverheid gaat er in de Nota Natuur en Milieueducatie, een meerjarenvisie (1988) en het NMP (1989) van uit dat NME een belangrijke bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van een in de samenleving verankerd natuur- en milieuvriendelijk normen- en waardenpatroon en een daarop gebaseerd gedrag.

In het Natuurbeleidsplan (1990) wordt NME genoemd als een belangrijk instrument voor het creëren van een voldoende maatschappelijk draagvlak voor het natuurbeleid.

WAT VINDEN SLEUTELFIGUREN BIJ DE NM - ORGANISATIES?

Binnen de verschillende natuur- en milieu-organisaties wordt het begrip NME steeds anders ingevuld. Er ontstaat een brede waaier van opvattingen en mogelijkheden. De ene organisatie houdt zich vooral bezig met opvoeding en educatie,

zoals het IVN. Andere interpreteren educatie veel breder, in termen van informatie-overdracht. De invulling van NME is natuurlijk ook afhankelijk van de doelstellingen van zo'n organisatie. Zo zijn er organisaties die werken aan een zo breed mogelijke bewustmaking, zoals Milieudefensie. Bij organisaties die meer op handelen gericht zijn zoals de Stichtingen Landschapsbeheer heeft educatie vooral een praktische invalshoek. Vrijwilligers krijgen bijvoorbeeld een cursus motorzagen.

De ondervraagden geven duidelijk aan dat de volwasseneneducatie in het algemeen tot nu toe is achter gebleven. De echte educatie speelde zich tot nu toe voornamelijk af op of rond de basisschool. Het bereik van de NME-activiteiten voor volwassenen op dit moment lijkt onvoldoende.

HET EFFECT VAN DE NME

"Tot nu toe is NME wat rommelen in de marge geweest, grotendeels vrijwilligers en werk van actiegroepen. Ze hebben veel bereikt hoor, maar in termen van hoeveelheden mensen, doelgroepen en effecten op de lange termijn is het marginaal geweest," merkt één van de ondervraagden op.

NME wordt door de meesten als een goed middel gezien om mensen een andere houding aan te leren, normen te veranderen en natuur- en milieuvriendelijk gedrag te stimuleren. Een aantal van de sleutelfiguren zet echter vraagtekens bij de mogelijkheid om tot 'werkelijke gedragsverandering' te komen. Mensen kunnen bezwijken onder sociale controle en er zijn niet altijd voldoende maatregelen genomen om gedrag mogelijk te maken.

"Er loopt nu een discussie. De ene kant zegt: 'NME moet gedragsverandering teweegbrengen' De anderen zeggen: 'Je moet mensen toerusten en begrip en betrokkenheid kweken.' Dus of nadruk op handen of nadruk op hoofd en hart." De afgelopen jaren lag bij organisaties de nadruk vooral op de organisatie van NME. Op dit moment staat meer de inhoud van NME ter discussie. Men is bezig met de vraag hoe vullen we NME in.

WAT VERSTAAN SLEUTELFIGUREN ONDER NME?

De definities die deze ondervraagden in het algemeen hanteren ontlopen elkaar niet veel. Aspecten die in de verschillende reacties terugkomen zijn: gedragsverandering, op kinderen gerichte activiteiten die met regelmaat terugkeren, een georganiseerde vorm om te leren, meer inzicht in de eigen handelingsmogelijkheden, het kweken van een voedingsbodem voor toekomstige beschermende activiteiten. Ook het mensbeeld dat de sleutelfiguren hebben, is van invloed op hun kijk op NME. Iemand met een positief mensbeeld is eerder geneigd te denken dat mensen die de natuur beter leren kennen en er direct mee in contact zijn er vanzelf ook beter mee omgaan. Een ander die een minder positief mensbeeld heeft, verwacht meer effect van afdwingen van goed gedrag door wet- en regelgeving dan van educatie. De meesten hebben geen overwegend positief of negatief mensbeeld. In dat geval geeft men de voorkeur aan een tweesporenbeleid waarin enerzijds de symptoombestrijding, door middel van dwang en politieke activiteit aan

bod komt. Anderzijds is er de geleidelijkheid, de langzame gedragsverandering via emotie.

2. NATUUR EN MILIEU: SAMEN OF APART?

In het begrip NME worden natuur en milieu altijd in één adem genoemd. Huitzing (1989) vermeldt echter dat er historisch gezien twee afzonderlijke stromingen zijn: natuurbescherming en milieubeweging. De natuurbescherming dateert van het begin van deze eeuw o.a. door de oprichting van Natuurmonumenten. De milieubeweging is van veel latere datum (de jaren 70) en heeft een andere ontstaansgeschiedenis. NME heeft de meeste kans van slagen, volgens Huitzing, als bij de educatie rekening wordt gehouden met de belangstelling en omstandigheden van leerlingen en volwassenen. Indoctrinatie moet in ieder geval vermeden worden. Deelnemers moeten juist in de gelegenheid zijn de doelen van de NME zelf te beoordelen en aan hun belangen en omstandigheden kunnen aanpassen. Doelen op dit terrein kunnen alleen verwezenlijkt worden als men er in slaagt deelnemers voor langere tijd te motiveren.

NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE

Ook de ondervraagde sleutelfiguren vinden dat natuur- en milieu-educatie in ieder geval niet gescheiden moeten worden. Hun bevindingen leiden tot de vaststelling dat natuureducatie positief is en milieu-educatie negatief (de wijsvinger). De beste aanpak is volgens de meesten het brengen van een positieve boodschap. Hoewel dat bij milieu-educatie moeilijk is. Natuureducatie wordt minder dwingend ingevuld dan op gedragsverandering gerichte educatie. Natuureducatie is volgens de vrijwilligers meer gericht op persoonlijke interesse. Bij milieu-educatie hoort veel sterker 'dat verantwoordelijk zijn en bevraagd kunnen worden'. Één van hen merkt op dat natuureducatie en natuurbeschermingseducatie niet zo ver hoeft te gaan dat het ook milieu-educatie is. Maar wie aan milieu-educatie wil doen, moet ook altijd een deel natuureducatie erbij doen. In hoeverre milieu- en natuureducatie gecombineerd worden hangt natuurlijk ook af van de achtergrond, de cultuur van de organisatie. Hieruit vloeien verschillen in zwaartepunten voort. Milieu-organisaties zoals Greenpeace streven naar bewustwording en gedragsverandering ten aanzien van het milieu (zij zijn actiegericht). IVN zit van oorsprong meer in onderwijskundige hoek. Zorg voor en betrokkenheid bij de natuur en bescherming van de natuur wegen zwaarder.

3. CRITERIA: DE UITGANGSPUNTEN VOOR NME GEÏNVENTARISEERD

WAT ZEGT DE LITERATUUR?

Er zijn twee stromingen zichtbaar. De eerste is een pedagogische stroming waarin opvoeding tot respect en verantwoordelijkheid voorop staat. Men wil de mensen iets leren. De tweede is een meer voorlichtingskundige stroming, waarbij communicatie een middel is om gedragsverandering te realiseren.

DE PEDAGOGISCHE INVALSHOEK

Huitzing kiest voor een positieve aanpak. Niet het negatieve, de aantasting van de natuur moet het uitgangspunt zijn maar opvoeding tot zorg, respect en verantwoordelijkheid voor de natuur en tot gerichtheid op een vruchtbare toekomst. Een positieve beleving van de natuur kan een goede basis zijn voor het samenkomen van persoonlijke belangen en natuur- en milieubelangen. Interesse voor de natuur kan een brug slaan naar betrokkenheid, naar de vorming van een eigen mening en vandaar naar inzet: duurzaam omgaan met de natuur.

DE VOORLICHTINGSKUNDIGE INVALSHOEK

Van Meegeren (1989) geeft twee doelen van de educatie aan: draagvlakverbreding en gedragsverandering. Draagvlakverbreding is een ondersteuning van beleidsmaatregelen op het terrein van natuur en milieu. Onder gedragsverandering verstaat hij het vertonen van meer natuur- en milieuvriendelijk gedrag en een verhoging van de bereidheid zich voor natuur en milieu in te zetten.

De onderzoeksgroep Beke (1993) gaat ook op beide doelen in en doet een aantal aanbevelingen voor effectieve communicatie en educatie op het gebied van beïnvloeding van het milieugedrag:

- mensen zijn alleen te beïnvloeden door hun het effect van hun handelen te laten zien (positieve feedback)
- een consequent overheidsbeleid is noodzakelijk; mensen gaan anders de verantwoordelijkheid afschuiven of ze laten zich demotiveren door hun irritatie over de inconsequentie
- kennis en een positieve ervaring van het gedrag versterken elkaar; nieuwe concrete ervaringen moeten zoveel mogelijk aangeboden worden.

VRIJWILLIGERS OVER DE VOORWAARDEN VOOR NME...

De interviews met vrijwilligers leverden in dit verband hele concrete informatie op. De belangrijkste items die deze vrijwilligers noemen zijn:

Om te beginnen, natuur beleven is belangrijker dan kennisoverdracht. "Je moet mensen de natuur laten zien. Met hun eigen lijf moet je ze de natuur laten voelen en meemaken. Ze raken geïnteresseerd en kennis vergaren volgt dan vanzelf wel." Verder is de geloofwaardigheid essentieel. "Een school die milieuzorg onderwijst en er zelf niets aan doet is niet geloofwaardig." Het enthousiast maken kan goed door middel van kleine netwerken. Op de rol van netwerken wordt op pagina 60 nader ingegaan.

TIPS VAN VRIJWILLIGERS

"Educatie is belangrijk. Maar de mensen moeten ook naar buiten. Je moet het hen laten zien." "Volwassenen die geïnteresseerd zijn moeten mee kunnen gaan met georganiseerde wandelingen. En er moeten ook korte cursussen komen, minder intensief dan bijvoorbeeld een natuurgidsencursus." Voor het effect van de educatie is het belangrijk dat mensen het gevoel hebben dat ze worden gewaardeerd en dat het wat uitmaakt dat zij iets doen.

De boodschap moet positief zijn. Er moet vooral niet gezeurd worden. Maak wat ruimte voor humor. Een vrolijke ondertoon kan veel doen. De NME moet dicht bij de mensen staan en passen bij hun eigen leefomgeving.

Kritiek is er op de versnipperde aanbod van de huidige NME. Meer samenwerking tussen organisaties zal ook meer inzicht in de samenhang geven tussen de verschillende natuurlijke elementen.

Op dit moment streven natuur- en milieu-organisaties teveel hun eigen doelen na. Nieuwe leden winnen en de eigen doelstellingen realiseren is belangrijker dan samenwerking. De huidige vrijwilligers voelen zich minder gebonden aan belangen van dit soort instituten. Het gedrag kan veranderd worden door educatie, daarvan zijn zij overtuigd. "Maar of je daar brave burgers mee kunt kweken is maar de vraag."

DE MINIMALE EISEN DIE SLEUTELFIGUREN STELLEN:

De criteria waaraan de toekomstige NME activiteiten volgens hen moeten voldoen zijn:

- onderwerpen moeten herkenbaar zijn
- aansluiten op actualiteit
- aansluiten op leervragen; laat kinderen zelf thema's aanreiken en onderzoek bij volwassenen welke leervragen er leven
- inspelen op informatiebehoefte bij natuurrampen; dit moment gebruiken om mensen te wijzen op natuur- en milieu-activiteiten
- voor doelgroep specifieke thema's kiezen; bijvoorbeeld bij laaggeschoolden/allochtonen ingaan op de werksituatie, want zij werken meestal onder slechte omstandigheden; zij moeten bijvoorbeeld ook op de hoogte zijn milieu-onvriendelijke of gevaarlijke chemische stoffen.

4. THEMA'S VOOR NME

Tijdens de interviews met de sleutelfiguren komen een aantal thema's voor NME naar voren.

De thema's waar zij voor zouden willen kiezen, moeten vooral dichtbij de mensen staan. Daarover is men het eens. Voor natuureducatie moeten thema's met name betrekking hebben op de stad, de natuur in de buurt en natuurbeleving.

- natuur en bebouwde omgeving (bijvoorbeeld over ecologische siertuinen; natuur in de stad en dichtbij)
- natuurontwikkeling, van grotere natuurgebieden (bijvoorbeeld de Grensmaas in Limburg; nieuwe natuur)
- behoud van de schaarse natuur, natuurbehoud (belevingswaarde).

Het aantal thema's dat op het terrein van de milieu-educatie genoemd wordt, is groot. Ook deze thema's moeten dichtbij de mensen staan:

- thema's uit eigen milieu-omgeving, gebiedgericht
- mobiliteit in relatie tot natuur en milieu
- energieverbruik (in het huishouden)
- zichtbare milieu-onderwerpen
- broeikaseffect en ozonlaag (spuitbussen, airconditioners)
- (kern)energie
- water(schaarste), schoon drinkwater; dit onderwerp speelt wereldwijd
- bodemvervuiling
- bossen, hout, papiergebruik
- consumptie en productie verlagen
- milieuvriendelijk tuinieren
- gezondheid en milieu.

5. DE IDEALE AANPAK

De meest uitgewerkte ideeën over de ideale aanpak van natuur- en milieu-educatie worden naar voren gebracht door degenen die er het meest mee geconfronteerd worden: *sleutelfiguren* uit hoofde van hun functie en *vrijwilligers* omdat ze daar in 'het veld' regelmatig mee bezig zijn.

DE KIJK VAN DE SLEUTELFIGUREN

De beste aanpak is volgens hen om de educatie te richten op netwerken die al bestaan (het gezin, clubs en verenigingen). Binnen de genoemde netwerken is er altijd een voortrekker, die door NME-organisaties aangesproken kan worden en die enthousiast is en anderen daarin meeneemt. Binnen zo'n netwerk is er ook sprake van sociale controle. Het effect van NME wordt mede bepaald door factoren die buiten de persoon in kwestie liggen. Daarom is het belangrijk dat anderen hetzelfde gedrag vertonen, of dat bijvoorbeeld gemeenten een bepaald gedrag ondersteunen of mogelijkheden creëren om 'goed' gedrag te stimuleren. Bij het eventueel maken van een keuze tussen een individueel of een collectief belang voelt iemand zich in sociaal opzicht gesteund. Nadat er uitvoerig over de ideale aanpak is gesproken, blijkt men het redelijk met elkaar eens te zijn. De ideeën die naar voren zijn gebracht kunnen in vijf categorieën ingedeeld worden. Onderstaand geven we de ideeën en gedachten van sleutelfiguren puntsgewijs weer.

Positieve houding bij de benadering van mensen

- NME goed integreren in onderwijs; leerlingen op een leuke manier bijbrengen dat alles met elkaar verband houdt en dat leerlingen dan uit eigen interesse dingen gaan uitzoeken. Leerlingen moeten dus eerst het belang inzien en hoeven niet te weten hoe het precies zit.
- niet exacte kennis voorop laten staan, maar beleving van natuur, NME laagdrempelig maken
- professionalisering vrijwilligerswerk nastreven

- uitstraling van vrijwilligers benutten; mensen lezen graag over wat anderen doen; laat ze goede voorbeelden zien
- objectieve informatie geven
- niet voorschrijven, geen opgeheven vinger
- de consequenties van verschillende keuzen aangeven
- goed gedrag van mensen niet frustreren door een falend overheidsbeleid (bijv. ingezamelde batterijen in een ander land dumpen of GFT afval niet kunnen verwerken)

Evaluatie van en ervaring met verschillende activiteiten
gebruiken voor de voorbereiding van nieuwe NME-activiteiten

- succes van IVN cursus analyseren
- mensen keuzen laten zien, afwegingen laten maken; daarvoor is inzicht, kennis en analytisch vermogen nodig
- didactische criteria van Alblas toepassen op lesmateriaal
- leermethode moet relatie hebben tot dagelijkse praktijk; moet mensen motiveren om er iets mee te doen
- verbinding van kennis van de natuur en zorg voor de omgeving

Gebruik maken van netwerken

- inspirerende mensen op lokaal niveau aanspreken, bijvoorbeeld de wijk of straat centraal stellen
- in kleine groepjes is meer sociale controle, meer terugkoppeling
- laag geschoolden door wijkgerichte activiteiten aanspreken
kleine netwerken aanspreken, bijv. voetbalvereniging
- of via de kinderen werken, gezamenlijke educatie voor kinderen en ouders aanbieden (Natuurouder-project in Limburg), kerken, scoutingclubs, Eco-teams en dergelijke
- allochtonen als doelgroep benaderen
- politiek machtige groepen benaderen
- mensen stemmen hun normen af op de radicale voorbeelden.
Iemand die overtuigend/vasthoudend is heeft een voorbeeldfunctie wat betreft normen en waarden

Mensen moeten 'iets' kunnen doen: handelingsperspectief

- handelingsmogelijkheden creëren
- voortrekkers bereiken om ook anderen enthousiast te maken en onwennigheid weg te nemen
- een concreet kennisgebied aanbieden; bijvoorbeeld alles leren over vogels of bomen; dat maakt mensen enthousiast en zorgt voor de vraag naar meer
- een probleem aangeven en daar direct een handelingsperspectief bij geven
- benader mensen vanuit het idee dat ze iets kunnen doen
- educatie en voorlichting niet alleen richten op consument maar op alle actoren
- er is een combinatie nodig van weten en doen

Beleidsmatige veranderingen bij de organisaties

- vraaggericht werken, nu zijn NME organisaties te veel aanbodgericht bezig
- marketing versterken
- landelijke campagnes door maatregelen op lokaal niveau ondersteunen, PR-lijn ontwikkelen
- nieuwe doelgroepen zoeken: dierentuinen bij NME betrekken en bijvoorbeeld recreanten als doelgroep benaderen

DE IDEEËN VAN DE VRIJWILLIGERS

Tijdens het kwalitatieve onderzoek onder huidige vrijwilligers blijkt dat men in het algemeen heel graag meedenkt over de vraag wat de beste aanpak is voor natuur- en milieu-educatie en voorlichting. Een aantal zaken vinden vrijwilligers van belang. Al deze aspecten worden achtereenvolgens uitgewerkt en toegelicht:

- een positieve uitstraling
- diversiteit aan activiteiten
- rolmodellen en overdracht
- kennis en informatie
- wegnemen van de angst voor het onbekende
- consequente ondersteuning door de overheid
- feedback

Een positieve uitstraling

Door een positieve houding en uitstraling, waarbij niet het 'moeten' maar de 'vrije keuze' voorop staat, is het mogelijk mensen binnen te halen. En vervolgens ook binnen te houden. Men bereikt meer met het overbrengen van enthousiasme dan met de wijsvinger. Gedragsverandering zal gebaseerd worden op een positieve en persoonlijke ervaring. Stapsgewijs beginnen werkt goed. Niet direct met hoge verwachtingen aan de slag gaan. "De eerste stap is milieuvriendelijke koffie kopen en dan niet verwachten dat ze direct naar de biowinkel lopen."

Diversiteit aan activiteiten

Een divers aanbod van activiteiten heeft meer kans van slagen, omdat men kan kiezen uit kort- of langlopende projecten, natuur- en/of milieu-activiteiten door de week of in het weekend. Bovendien blijkt een verscheidenheid in het type deelnemer ook aan te slaan. De meesten willen niet alleen maar 'Ons Soort Mensen'.

Rolmodellen en overdracht

De hoop dat door het eigen goede voorbeeld te geven, anderen aangezet kunnen worden tot een gedragsverandering, leeft bij veel vrijwilligers. Zij zien het als een stukje idealisme, een missie die niet altijd met succes verloopt, maar die ze desondanks toch willen volhouden.

Kennis en informatie

In het algemeen constateert men dat er mondjesmaat verandering in de mentali-

teit van mensen lijkt te komen. De bewustwording over dit onderwerp groeit en ook het kennisniveau neemt toe. Daarom is informatievoorziening een belangrijke ondersteuning van dit proces.

De nadruk leggen op ervaringen en stimuleren van betrokkenheid en laten zien van samenhangen. "Als mensen nooit door een bos gelopen hebben, vinden ze het niet erg als het omgehakt wordt."

Het accent moet liggen op het ondersteunen en vormen van een eigen mening. Omdat er tegenwoordig, volgens sommige deelnemers eerder te veel dan te weinig informatie over natuur en milieu beschikbaar is, is de aantrekkelijkheid van de boodschap van belang.

Daarnaast is ook de aansluiting bij het kennisniveau en de ervaring van de doelgroep van essentieel belang.

Er zijn vele mogelijkheden om mensen van nieuwe kennis te voorzien. Zo geven de natuurpaden mensen de gelegenheid er zelfstandig op uit te gaan en toch iets te 'doen'.

Wegnemen van de angst voor het onbekende

Het contact met de natuur kan voor mensen onverwachte ervaringen opleveren. Ze schrikken van een donker bos of een dier dat zij niet kennen. Ook hier is aansluiten bij kennis en ervaring die men al heeft belangrijk.

Consequente ondersteuning door de overheid

Vrijwilligers vinden dat de overheid wel 'wat meer mag dwingen' als ondersteuning aan de educatieve activiteiten.

Gedacht wordt aan instrumenten als afvalscheiding, bevorderen openbaar vervoer en beperken wegverkeer.

Feedback

Laat de mensen het effect van hun handelen zien. Dat werkt altijd. Regelmatige terugkoppeling van positieve resultaten en effecten is van invloed op het doorgaan met natuur- en milieuvriendelijk gedrag. Feedback is een 'beloning' voor goed gedrag.

"Zoals bij Philips, daar laten ze aan het eind van het jaar zien wat er bespaard wordt als bepaalde afdelingen geen plastic bekertjes meer gebruiken." Feed-back werkt met name goed bij doelgroepen die een gevoel van machteloosheid hebben of die geneigd zijn de verantwoordelijkheid af te schuiven op anderen.

DE NOODZAAK TOT EVALUATIE

Uit de literatuurstudie blijkt dat er weinig studies zijn die in het algemeen een kritische evaluatie van educatieve activiteiten voor volwassenen omvatten.

Wel zijn er voorbeelden van specifieke onderzoeken.

Zo is de natuurgidsencursus van het IVN onder de loep genomen. Een aantal auteurs pleiten voor meer aandacht voor degenen die de natuur- en milieu-educatie verzorgen en voor de organisaties die NME aanbieden.

6. NETWERKEN OF INTERMEDIAIRE KADERS: HET BELANG

Op de vraag welke kanalen naar verwachting het meest succesvol zijn bij de benadering van volwassenen komen intermediaire kaders duidelijk naar voren. Zij kunnen niet alleen dienen als doorgeefluik van informatie, maar ze kunnen de doelgroep herkennen. Daarnaast vervullen ze een sociale netwerkfunctie. Als het gaat om NME zijn organisaties zoals Stichting Natuur en Milieu, Natuurmonumenten of IVN *formele* intermediaire kaders. *Informeel* intermediaire kaders zijn sportverenigingen, wijkorganisaties, buurtcomités en andere bestaande clubs. Daarnaast zijn voor dit onderzoek ook persoonlijke netwerken en de kinderen binnen het gezin van belang.

Persoonlijke benadering

De persoonlijke benadering, bij voorkeur door een bekende blijkt in de praktijk volgens de vrijwilligers het beste te werken. Zeker in een maatschappij waar sprake is van vergaande individualisering wil men graag persoonlijk gevraagd worden om mee te helpen voor natuur en milieu. In hoofdstuk drie blijkt dat de vrijwilligers van nu ook vaak zo begonnen zijn.

De activiteiten moeten dichtbij de mensen staan en gericht zijn op praktische aspecten. Dan hebben ze een grotere kans van slagen. Het opzetten van kleine groepen is een idee, waarvan men denkt dat het zal werken. "Vooral als het op het huishouden of op consumenten gericht is." De voorbeelden waar de deelnemers positieve ervaringen mee hebben, zijn: het opzetten van een kringloopwinkel, buurtactiviteiten in een natuurgebied en het schoonmaken van een bos.

Via de kinderen

Kinderen vormen zelf een doelgroep van NME. Door hen bewust te maken van natuur en milieu wil men een basis leggen voor een betere toekomst. Omdat zij een positieve invloed op hun ouders kunnen hebben, kunnen zij een 'netwerkfunctie' vervullen. Door bij hun educatie ook de volwassenen (ouders) te betrekken, snijdt het mes aan twee kanten. Hun waardering voor natuur en milieu kan overgebracht worden op de ouders. Deze vinden het niet alleen leuk om op dat terrein samen iets te ondernemen en te beleven, maar ze willen ook in kennis over natuur- en milieuvraagstukken niet achterblijven. Diverse deelnemers organiseren op dit moment al activiteiten voor kinderen samen met hun ouders. Gezinnen met jonge kinderen hebben het echter wel vaak druk, zodat er weinig tijd beschikbaar is voor NME-activiteiten.

7. BARRIÈRES VOOR NME

Er zijn een aantal factoren die volgens de ondervraagde vrijwilligers de vrijwillige inzet negatief kunnen beïnvloeden. Enkele voorbeelden die genoemd worden:

- een negatieve houding van het publiek
- geldgebrek van de organisaties
- weggaan van vrijwilligers, omdat de betrokkenheid verdwijnt
- weinig resultaten of veranderingen die te langzaam effect sorteren

- demotiverend overheidsbeleid, door een tweeslachtig beleid weegt het economisch belang vaak zwaarder dan het belang van natuur en milieu.

8. HOE ZIET DE TOEKOMST ERUIT?

Met name de sleutelfiguren hebben een positieve kijk op de toekomst. Uit hun reacties blijkt dat een aantal organisaties op korte termijn meer aandacht wil geven aan educatie en meer leden wil gaan werven. Succes verwacht men vooral te behalen door een positieve boodschap te brengen, gedragsalternatieven te bieden, netwerken te gebruiken en NME te integreren in andere vormen van educatie.

Op basis van dit hoofdstuk en de beide vorige hoofdstukken hebben we nu drie belangrijke aspecten in kaart gebracht:

- Inventarisatie van wat er leeft bij de doelgroep in hoofdstuk II
- We weten wat de achtergronden zijn van de vrijwillige inzet, zie hoofdstuk III
- De gedachten en ideeën die er binnen de NM-organisaties leven zijn beschreven in dit hoofdstuk (IV)

Op basis hiervan hebben we enkele algemene conclusies getrokken en zijn korte aanbevelingen voor NME in het volgende hoofdstuk uiteengezet.

"jong geleerd, ouder gedaan"

Overzicht van de in dit hoofdstuk geciteerde literatuur:

Alblas, A.H., Broertjes J.J.S., Janssen, F.J.J.M. en Waarlo, A.J., *Begrip en betrokkenheid; bouwstenen voor leerbare thema's in natuur- en milieueducatie*, Wageningen: Vakgroep Agrarische Onderwijskunde; Landbouwuniversiteit Wageningen; Utrecht: Vakgroep Didactiek van de Biologie, Universiteit Utrecht, 1993.

Beke, Advies- en Onderzoeksgroep, Beke, dr. B.M.W.A., Sprenger, P., Leussink, E., *Bewegingen in het milieugedrag van jongeren, inzicht in beïnvloeding van het milieugedrag en de vervoerskeuze van jongeren*, 1993.

Huitzing, D., *Een schepje er boven op!*, Over natuur- en milieu-educatie en pedagogiek, SDU-uitgeverij, Den Haag, 1989.

Meegeren, R. van, *Milieuvoorlichting, model voor een planmatige voorbereiding*, Boom, Meppel, 1989.

Ministerie van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, *Nota Natuur en Milieueducatie, een meerjarenvisie*, 's-Gravenhage, 3/20/487, 1988.

Ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij, *Natuurbeleidsplan*. Regeringsbeslissing. 21149, nrs 2-3. 's Gravenhage, 1990.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, *Nationaal Milieubeleidsplan 21*, 137, 's-Gravenhage, 1989.

Natuurbeschermingsraad, *Signaaladvies NME*, Vlijm, L. en Duijnhover, F.J., RMNO, nr.68, 1992.

1. INLEIDING

In dit laatste hoofdstuk worden enkele belangrijke resultaten weergegeven. Dat betekent soms een herhaling van wat in eerdere hoofdstukken aan de orde is geweest.

Daarnaast zijn een aantal ideeën *naar aanleiding van* de onderzoeken verwoord. Hiermee kunnen beleids- en praktijkmensen in de natuur-en milieu-educatie aan de slag met de invulling van (nieuwe) NME programma's. We gaan in op doelgroepen, inhoud van NME, de werkwijze, de organisatie en het werven en behouden van vrijwilligers.

2. DOELGROEP VOLWASSENEN

In hoofdstuk II hebben we op basis van de verzamelde achtergrondkenmerken drie verschillende groepen geformuleerd. De meest kansrijke groep voor NME is de tweede groep. Groep 1 'wil niets' en groep 3 is een groep die een meer dan gemiddelde interesse en betrokkenheid heeft.

Deze laatste groep is bijzonder geschikt om te benaderen voor vrijwilligerswerk. Een aantal van hen verricht al vrijwilligersactiviteiten.

Nog even voor het overzicht:

FIGUUR 12 DOELGROEP-PROFIELEN

	groep 1	groep 2	groep 3
geslacht	meer vrouwen*	gelijk	meer mannen*
kinderen <16	vaker geen kinderen	gelijk	vaker wel kinderen
burgerlijke staat	meer alleenstaanden meer samenwonenden meer inwonenden*	meer samenwonenden minder inwonenden	minder alleenstaanden minder samenwonenden minder inwonenden* meer gehuwden
opleiding	meer lager opgeleiden* minder hoog opgeleiden*	gelijk	minder laag opgeleiden* meer hoog opgeleiden*
betaalde arbeid	minder werkzamen* meer arbeidslozen*	meer werkzamen minder arbeidslozen	gelijk
werkzame uren	meer 20- meer 40+*	meer 20- minder 40+*	minder 20- meer 40+*
bedrijfstak	meer horeca/dienstv. minder overheid/onderw*	gelijk minder overh/onderw	minder horeca/dienstv. meer overh/onderw*

* een sterk verband

DOELGROEP NME

Groep 2 heeft meer gemiddelde scores: gemiddelde kennis van natuur en een gemiddeld aantal activiteiten in de natuur.

Deze groep is relatief geïnteresseerd en kan tot actieve inzet voor de natuurbescherming en/of milieuvriendelijk gedrag gebracht worden. De mensen in deze groep zijn eerder lid van Natuurmonumenten en WNF dan van het IVN en Milieudefensie. Ze zijn wel geïnteresseerd in informatie, maar hebben geen behoefte aan een cursus. (Voor een meer uitgebreide beschrijving zie hoofdstuk II.) Televisieprogramma's en activiteiten in hun directe omgeving kunnen een opening bieden.

DOELGROEP VRIJWILLIGERSWERK

In groep 3 is een groot potentieel aanwezig van mensen die zich actief willen inzetten. Zij zijn geïnteresseerd in natuur en milieu en hebben er ook iets voor over. Ruim driekwart is al lid van een NM-organisatie.

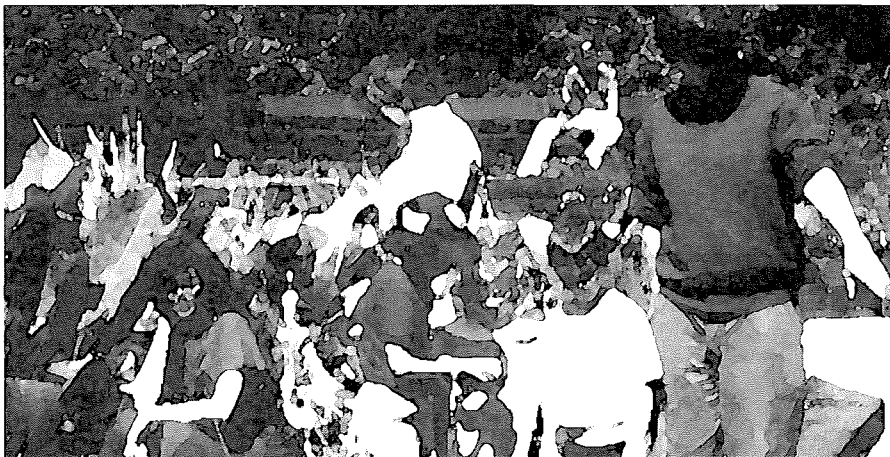
Een aantal resultaten laat zien dat de mensen in deze groep in aanmerking komen om voor vrijwilligerswerk benaderd te worden. Zij hebben een meer dan gemiddelde kennis van natuur en milieu en zijn meestal lid van meerdere NM-organisaties. In de meeste gevallen hebben ze zelf kinderen.

Een hoge mate van betrokkenheid en een actieve jeugd (als het gaat om natuur en milieu!) maakt hen in het bijzonder geschikt om vrijwilliger te worden.

En waarschijnlijk zijn deze mensen zelfs bereid om voor meer dan één organisatie werk te verrichten. Door hun gecombineerde lidmaatschappen zijn ze ook via andere natuur- en milieu-organisaties te bereiken. Belangrijke aspecten van het huidige vrijwilligerswerk zijn tijd en leeftijd.

De middengroep heeft volgens de gegevens uit het kwalitatieve onderzoek minder tijd ter beschikking dan de ouderen en jongvolwassenen. Dit probleem kan ondervangen worden door het aanbieden van activiteiten die in korte tijd gerealiseerd kunnen worden.

"via de kinderen volwassenen bereiken"

De huidige vrijwilligers hebben de volgende interesses:

- de jongvolwassenen zijn gericht op het verwerven van kennis en het zelf 'iets' bereiken.
- de middengroep is sterk gericht op educatieve en opvoedende activiteiten. Daarnaast zijn ze geïnteresseerd in bestuurlijk werk en inspraakprocedures.
- de ouderen zijn meer gericht op activiteiten en het gebruiken van hun (levens)ervaring. Zij hebben vooral voorkeur voor bestuurlijk werk, inspraakprocedures, voorlichting en publiciteit, en het overdragen van kennis en idealen.

De mensen uit groep 3 zullen zich hier goed bij kunnen aansluiten.

DE JEUGD...

heeft de toekomst. Een misschien wat uitgesloten maar toch zeer waar begrip. Ook voor de toekomst van de NME is die jeugd van belang.

De Raad voor Natuurbeheer gaf het in 1993 al aan. De activiteiten die volwassenen in hun jeugd op het terrein van natuur en milieu ondernomen hebben, zijn uiterst belangrijk.

In deze doelgroepverkenning wordt dat in de verschillende onderzoeken bevestigd. Met name in de groepsdiscussies en het onderzoek onder 1000 volwassen Nederlanders komt het belang van de activiteiten in de jeugd op het gebied van natuur en milieu naar voren.

Door de volwassene in de NME als opvoeder aan te spreken, slaan we dan ook twee vliegen in één klap. Ouders kunnen hun kinderen met natuur en milieu vertrouwd maken en er daarnaast zelf ook iets van leren.

VERDER ONDERZOEK

Deze verkenning zou het begin moeten zijn van een vervolg. Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar natuur en milieu staat pas in de kinderschoenen. Zeker als het gaat kennis en gedrag ten aanzien van de natuur. Een aantal resultaten uit deze verkenning vragen om een nadere beschouwing. Een verdieping om exact te zijn.

- Ten eerste is er behoefte aan onderzoek dat verder ingaat op de rangordening van motieven en barrières die een rol spelen bij het al of niet actief zijn voor natuur en milieu.
- Ten tweede is het wenselijk de overgang van attitude naar gedrag te onderzoeken. We weten nu dat kennis en houding niet alléén de grondslag blijken te zijn voor natuur- en milieuvriendelijk gedrag. Wat is het dan wel? Deze problematiek vraagt om een ander type onderzoek dan we in deze verkenning hebben toegepast.

3. DE INHOUD VAN DE NME

Hoe moet de NME eruit zien? Een vraag waarop ook op basis van de voorgaande hoofdstukken vele antwoorden mogelijk zijn. Iedere organisatie op het terrein van

natuur en milieu zal op basis van de gepresenteerde resultaten en de eigen doelstelling op eigen wijze vorm geven aan de NME programma's.

Voordat organisaties starten met het ontwerpen van NME programma's moeten zij zichzelf afvragen wat het directe doel is. In hoofdstuk 2 is duidelijk geworden dat gedragsverandering door de reeks kennis-houding-gedrag niet te handhaven is. Wat willen we en kunnen we door NME bereiken? Zwart-wit gesteld staan we voor de keus. Wordt het doel van educatie en voorlichting gedragsverandering bewerkstelligen of willen we meningsvorming realiseren. Voor een positief effect op lange termijn is meer nodig dan alleen het nastreven van 'goed' gedrag in het hier en nu. Zoals het apart inzamelen van batterijen en glas. Dat is wel op de korte termijn noodzakelijk.

Volwassenen geven zelf ook aan dat ze willen weten wat ze concreet kunnen doen. Maar daarnaast is, zo constateert ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid WRR (1992) het geven van meer inzicht essentieel. Pas als mensen een beter inzicht hebben in oorzaken en oplossingen ten aanzien van de natuur- en milieuproblematiek kunnen we tot duurzaam leven komen. Langs twee lijnen werken is daarom waarschijnlijk de beste weg.

Natuur- en milieuvriendelijk gedrag

Er is duidelijk een lacune in kennis geconstateerd als het gaat om natuurvriendelijk gedrag. Zelfs degenen die over het algemeen goed geïnformeerd zijn op het terrein van natuur en milieu hebben moeite met het concreet noemen van natuurvriendelijke gedragingen. De meesten hebben in het algemeen meer inzicht in wat ze op het terrein van milieu kunnen doen.

Dit komt omdat er van overheidswege maatregelen zijn genomen (bijvoorbeeld het gescheiden inzamelen van afval) of omdat er door middel van voorlichting op gehamerd is. Daarom is concrete voorlichting over wat mensen op het terrein van natuurbescherming kunnen doen en waarom dat goed is op dit moment noodzakelijk. (Voor een inventarisatie van natuur- en milieuvriendelijk handelen, zie bijlage III.)

Suggestie..

Bied gedragsalternatieven op het terrein van de natuurbescherming. Alternatieven die gelijk staan aan verzamelen van glas en oud papier en bijvoorbeeld isolatie. Mensen kunnen heel wat doen: ecologisch tuinbeheer, maar ook op het gebied van buurtbeheer en diervriendelijke maatregelen zijn er voorbeelden aan te geven.

Natuur- en milieubeelden

Volwassenen hebben een overwegend romantisch natuurbeeld. Hun natuurbeeld lijkt ruimer te zijn dan dat van jongeren. Het milieubeeld dat zij hebben is uitgesproken negatief, en wordt a-biotisch ingevuld.

Alhoewel volwassenen vaker dan jongeren het verband zien tussen natuur en milieu, is er nog steeds een scherpe scheiding tussen het biotische natuurbeeld en

het a-biotisch milieubeeld. Daarom zal in de NME aandacht besteed moeten worden aan de samenhang tussen beide. Het puntenspel (zie bijlage III) kan bijvoorbeeld een aanleiding zijn.

Aanbod en vraag

Vraag en aanbod moeten op elkaar afgestemd zijn. Dat betekent dat de mensen die actief willen zijn, iets aangeboden moeten krijgen dat past bij hun behoefte. Wat zoeken ze?

Gezelligheid, samen met anderen (gelijkgestemden) iets ondernemen of...

lekker in de natuur bezig zijn en nieuwe kennis opdoen...

of zijn ze op zoek naar afwisseling?

Suggestie..

Bied een waaier van activiteiten aan. Activiteiten bij verschillende organisatie op lokaal en regionaal niveau, die in korte, afzienbare tijd afgerond zijn. Wat ze vooral graag willen, is een leuke tijd hebben in het weekend. Activiteiten waarbij men zich voor langere tijd moet vastleggen zijn minder aantrekkelijk.

4. WERKWIJZE

Op de vraag - Hoe kunnen we geïnteresseerde volwassenen bereiken? - kunnen we door de hele verslag van de doelgroepverkenning heen aanknopingspunten vinden.

De huidige vrijwilligers en sleutelfiguren zijn daarover aan het woord geweest. Het kwantitatieve onderzoek zegt er iets over. En ook tijdens de brainstormsessie met NM-beleids mensen komen een aantal zaken naar voren:

HET GEBRUIK MAKEN VAN BESTAANDE SOCIALE VERBANDEN: NETWERKEN

De bestaande structuren kunnen als ze juist gekozen worden een goede voedingsbodem zijn voor NME. Mensen werken daarbinnen vaak al samen met gelijkgestemden.

Ze weten waar ze aan toe zijn, want het is herkenbaar en vertrouwd. Men weet van tevoren dat het er gezellig is.

Wat opvalt is dat mensen die niet via deze sociale netwerken te motiveren zijn, vaak in groep 1 vallen. Een voor NME toch al moeilijk te motiveren groep. Zij zijn voornamelijk te benaderen via familie of buurt.

SAMENWERKING TUSSEN NM-ORGANISATIES

Onderlinge samenwerking tussen NM-organisaties en samenwerking met andere maatschappelijke organisaties is voor de toekomst van NME een 'must'. Op lokaal en regionaal niveau gebeurt het op dit moment vaak al. Maar de ervaringen worden nog te weinig gedeeld met anderen.

Onderlinge uitwisseling over concrete projecten kunnen voor andere organisaties leerzaam zijn en een positieve bijdrage leveren aan de NME als totaal.

Systematische evaluatie en communicatie over deze activiteiten in de toekomst maakt het mogelijk de NME programma's beter af te stemmen op de behoeften van volwassenen.

Suggesties voor doelgroepgerichte activiteiten:

- boerenmarkten en braderieën
- activiteiten met kinderboerderijen, dierentuinen of recreatieparken
- activiteiten in en met de recreatieve sector:
 - campingbedrijven
 - kanoverhuurders
 - fietsverhuurders
 - maneges
- klassiek buurt huiswerk (eventueel ook voor groep 1)

AANSluiten BIJ DE INFORMATIEBEHOEFTE

Minder dan de helft van de ondervraagden van het kwantitatieve onderzoek heeft behoefte aan meer informatie over natuur en milieu. In hoofdstuk II zijn de verschillen in kaart gebracht. Iedere groep heeft een andere informatiebehoefte.

FIGUUR 13 INFORMATIEBRON VOOR NATUUR- EN MILIEU-INFORMATIE

INFORMATIEBRON	groep 1	groep 2	groep 3
cursus	--	--	++
excursie	--	+	++
televisie	o	o	o
tijdschrift	-	o	+
boek	--	o	++
lezing	--	o	++
voorlichtingsdag	--	o	++

+ MEER DAN GEMIDDELD

o GEMIDDELD

- MINDER DAN GEMIDDELD

Groep 3 is het gemakkelijkste te bereiken. Deze groep wil het meeste weten. Het is dus zaak hen vooral goed op de hoogte te houden en daarnaast enthousiast te maken om zich actief in te zetten.

Voor groep 2 en eventueel groep 1 zal men bij de keuze van middelen creatief moeten zijn.

Een boeiende en gezellige activiteit tijdens het weekend is echt iets voor groep 2. Televisie is een goed medium om, in het algemeen, aandacht te besteden aan natuur en milieu en de interesse daarvoor levend te houden. Het kan echter alleen maar een ondersteuning zijn. Om mensen tot daadwerkelijke actie te bewegen, zijn regionale en huis-aan-huisbladen meer geschikt. Het meeste effect kan bereikt worden door de boodschap te laten presenteren door 'een bekende persoonlijkheid'.

5. ORGANISATIE

Bijna driekwart van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder kunnen we bereiken via vijf grotere NM-organisaties. Een behoorlijke dekking, waarmee we, als er een goede gezamenlijke strategie uitgestippeld is, veel kunnen bereiken. Daarvoor is het nodig dat organisaties los komen van het eigen institutionele belang en zich gezamenlijk meer op de wensen die de mensen hebben richten: "Wat willen mensen weten en wat willen ze graag doen?"

Bij een gezamenlijke inzet van deze organisaties op het terrein van de NME, kan één organisatie het beste het voortouw nemen en actief voorstellen doen. Dat is ook de algemene mening van de beleidsmensen van die organisaties tijdens de brainstormsessie. Het lidmaatschap van een NM-organisatie betekent dat velen bereid zijn een financieel offer te brengen.

De organisaties stralen naar hun leden toe vaak uit, dat zij 'het wel voor de leden zullen opknappen'. Daarom is een wat andere benadering van leden het overwegen waard: 'samen doen we er wat aan, of samen kunnen we meer'. Het motiveren van mensen kan ook op die manier.

6. VRIJWILLIGERS VOOR NATUUR EN MILIEU

Waardering en erkenning

De huidige vrijwilligers besteden behoorlijk wat tijd in het vrijwilligerswerk. In hoofdstuk III hebben we geconstateerd dat jongeren en ouderen gemiddeld 10 uur per week besteden en de middengroep gemiddeld 5 uur per week. Zelf zegt men nog te weinig tijd te besteden.

Voor hen is het vooral belangrijk dat de organisatie waarvoor zij zich inzetten henzelf en hun bijdrage voldoende waardeert. Vrijwilligerswerk is een essentieel onderdeel van het functioneren van veel NM-organisaties.

Ook vrije tijd is kostbaar

Als men zich bij het inzetten van vrijwilligers realiseert dat ook hun 'vrije tijd' kostbaar is, kan men ernaar streven efficiënt met die tijd om te gaan.

Aansluiten bij motivatie

De mensen, die bijzonder geïnteresseerd zijn in natuur en milieu, zoals in groep 3, kunnen gestimuleerd worden tot vrijwillige inzet.

In hoofdstuk III hebben we geïnventariseerd wat de belangrijkste motieven zijn om tot actieve inzet te komen.

Suggesties..

Laat de jongeren vaker iets voor anderen organiseren. Zij kunnen de opdracht krijgen anderen iets te leren over natuur en milieu.

De ouderen kunnen met hun ervaring en visie aan de slag. Geef hen werkzaamheden, waar ze dat in kwijt kunnen, zoals beleidsmatige zaken.

LITERATUUROVERZICHT

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid,
Milieu beleid. Strategie, instrumenten en handhaafbaarheid. Rapport aan de Regering 41,
SDU Uitgeverij, 's Gravenhage, 1992.

De uitgevoerde onderzoeksdelen			
Type onderzoek	Respondenten	Maand van uitvoering	Maand van verslaglegging
Literatuur-onderzoek	op basis van 140 relevante publikaties	in de periode 1994-1995	definitieve verslaglegging december 1995
Interviews met sleutel-figuren	10 mensen werkzaam en bij NM-organisaties ¹⁾	februari maart 1995	verslaglegging mei 1995
Interviews met vrijwilligers	10 mensen werkzaam als vrijwilliger ²⁾	februari en maart 1995	verslaglegging mei 1995
Kwalitatief onderzoek	6 groepsdiscussies met 31 vrijwilligers en 15 niet vrijwilligers	juni en juli 1995	verslaglegging september 1995
Kwantitatief onderzoek	1000 burgers van 18 jaar en ouder	maart 1996	verslaglegging mei 1996
Brainstorm-sessie	8 vertegenwoordigers van NME-organisaties ³⁾	juni 1996	verslaglegging november 1996

¹⁾ Interviews met sleutelfiguren.

De personen met wie de gesprekken zijn gevoerd, werkten in de meeste gevallen op het terrein van educatie, communicatie of voorlichting. De organisaties die hun medewerking aan dit onderzoek verleenden zijn:

ANWB

IVN Consulentschap NME Limburg

Greenpeace

Informatie- en Kenniscentrum (IKC) Wageningen

IVN Landelijk Bureau

IVN Consulentschap NME Gelderland

Milieudefensie

Natuurmonumenten

Stichting Volwassenen Educatie

Landschapsbeheer Utrecht

Wereld Natuur Fonds

2) Interviews met actieve vrijwilligers.

Zij zijn actief voor de volgende organisaties:

Knotgroep Leusden

Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV)

Milieudefensie

Natuurmonumenten

Landschapsbeheer Utrecht

Vogelwerkgroep het Gooi en Omstreken

Wereld Natuur Fonds

3) Brainstormsessie met vertegenwoordigers van de volgende organisaties:

Ecosol

Informatie en Kenniscentrum(IKC)

IVN

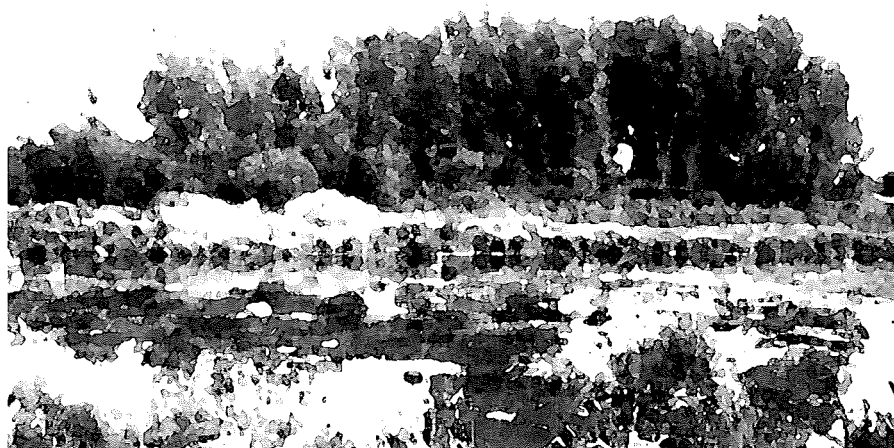
Raad voor Natuurbeheer

Stichtse Milieufederatie

Landschapsbeheer Overijssel

SVE Amersfoort

Voorlichtingsbureau Ardanat

PUNTENSPEL VOOR NATUURBEELDEN

Het 25 puntenspel over natuurbeelden. Een gezelschapsspel dat is verzonden door de voormalige

Natuurbeschermingsraad. Het is bedoeld om duidelijk te maken hoe betrokkenen tegen natuur en landschap aankijken.

De spelregels zijn eenvoudig. Verdeel 25 punten over elf verschillende natuurbeelden. Naarmate iemand zich door een bepaald natuurbeeld duidelijker voelt aangesproken, kent hij of zij meer punten eraan toe. Op deze wijze kan iedereen de relatieve positie van zijn natuurbeeld(en) aangeven. Houdt de uitkomst echter nog even geheim. Geef vervolgens aan hoe u denkt dat het natuurbeeld van de ander(en) is samengesteld. Vergelijk vervolgens de uitkomsten. Deze vergelijking zou wel eens zeer onthullend kunnen zijn en de daarop volgende discussie verhelderend.

AANTAL PUNTEN

DECOR-NATUUR

- esthetische natuur: mooie vergezichten, bos in herfstkleuren, nevels boven de velden;
- het landschap als ruimte voor activiteiten als fietsen, wandelen, picknicken;

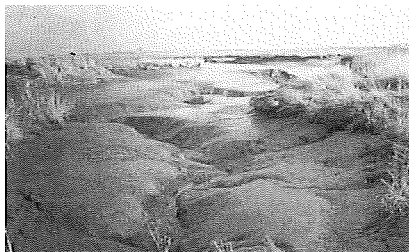
Foto's: SC-DLO, Ministerie V&W, Ministerie LN&V

BIJLAGE II

- de natuur als bron van ontspanning (stilte, afwisseling) en inspiratie (schoonheid).

Belangendrijveren:

ontspanning, inspiratie, economie (recreatie, toerisme), woonomgeving, werkomgeving.

AANTAL PUNTEN

WILDE NATUUR

wilde natuur, oernatuur, wilde fauna en flora, in oorspronkelijke vrije staat, natuur zonder de mens, oerbossen, de jungle, woeste bergen, zeeën en oceanen, wadden en zandplaten, toendra's, poolgebieden.

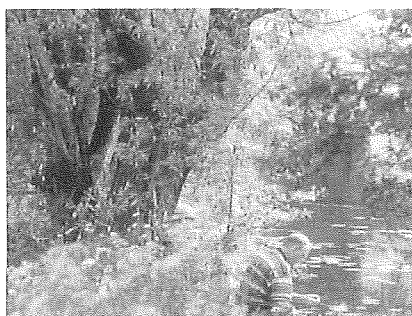
Belangendrijveren:

erkenning intrinsieke waarde van de natuur, existentiële beleving.

AANTAL PUNTEN

GEBRUIKS-NATUUR

natuur waaruit niet-cultuurgewassen geoogst kunnen worden: het jachtveld van de jager, de waterkant met de stek van de sportvisser, de zee voor de visser met zijn trawler, de mosselbanken voor de mosselvisser, de bermen met bramen voor de pluk, het bosbesenbos, het bosperceel met sprokkelhout en dennenappels voor de openhaard, het bloemenveld voor de imker; de natuur als leverancier van fysieke

uitdagingen: water en wind voor de zeiler, de bergwand voor de alpinist.

Belangen/drijfveren:
oogst, beleving van
(ont)spanning.

AANTAL PUNTEN

INTRIGERENDE NATUUR

- bron van verwondering, onderzoek, onderwijs en educatie: op excursie in de natuur, natuurspaden en natuurkampen, locatie voor wetenschappelijk onderzoek;
- natuur als uitdaging voor activiteiten: tot je enkels in de modder, zal die tak mij kunnen dragen?; hoe dicht zal ik dat dier kunnen naderen?; avontuur, het onverwachte.

Belangen/drijfveren:
bevrediging (wetenschappelijke)
belangstelling, beleving van immateriële vreugden.

INFORMATIEVE NATUUR

AANTAL PUNTEN

indicatorfunctie voor
toestand/verandering
milieu (stervende bossen door zure
regen); dennenbossen met open krui-
nen, het (niet) voorkomen van korst-
mossen, het schaarser worden van de
veldleeuwerik, futen in de stadsgracht,
kranswieren als indicator voor bijzon-
dere waterkwaliteit en dergelijke.

Belangen/drijfveren:
wetenschappelijke belangstelling;
(menselijk) leven en welzijn.

GEMODIFICEERDE NATUUR

AANTAL PUNTEN

gefokte (gedomesticeerde) dieren:
honden, katten e.d. als huisdier;
gekweekte planten (cultivars) in de
tuin en op de vensterbank;
genetisch gemodificeerde organis-
men: planten in proefstations en der-
gelijke.

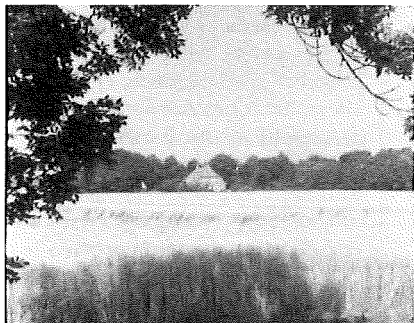
Belangen/drijfveren:

ervaring mens-dier-relatie, beheersing economische afhankelijkheid; menselijk welzijn.

AANTAL PUNTEN

PRODUKTIE-NATUUR

- leverancier van energie (zon en wind, waterkracht): waterval met elektriciteitsfabriek;

- leverancier van grondstoffen: riviergezicht met ontgroningen (klei, grind) kopermijnen, marmergroeven;
- natuur als produktiefactor voor cultuurgewassen: akkers met granen en groenten, boomgaarden, weilanden met vee;
- productiebos: aanplant van dennen, populieren;
- bodemvruchtbaarheid.

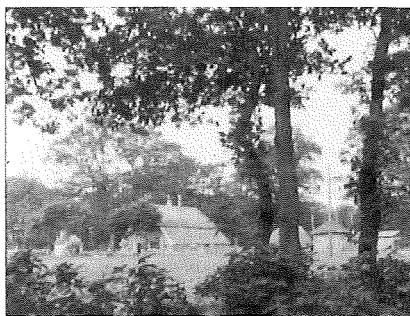
Belangen/drijfveren:

menselijk (over)leven, economische bedrijvigheid.

VOLGENDE NATUUR

volgende natuur, half-natuurlijke en aan menselijke cultuur gebonden natuur:

- natuur in agrarisch cultuurlandschap: blauwgraslanden, weidevogels, bloeiende bermen en slootkanten, de rij knotwilgen in het polderlandschap,

de zwaluwen rond het boerenerf, het houtwallenlandschap, buitenplaatsen en landgoederen, (cultuur)bos en heide;

- natuur in stedelijke omgeving: merels in het park, koolmezen bij nestkastje.

Belangen/drijfveren:

natuurbeleving, cultuurhistorie, eigenheid/identiteit van het landschap, zekere mate van economische productie.

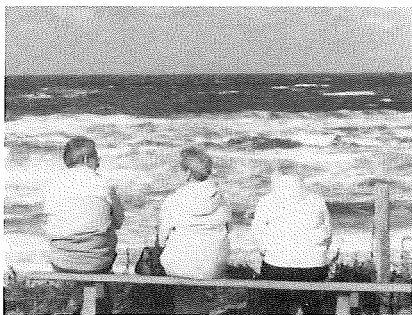
AANTAL PUNTEN

REGULERENDE NATUUR

stabilisering (klimaat, bodem, water)
zuivering (lucht, afbraak stoffen, kringlopen)

Belangen/drijfveren:

leven van mens, dier en plant, economie.

dieren (bijvoorbeeld slangen, muggen, spinnen), schadelijke dieren of planten: mollen, ganzen, distels en dergelijke.

Belangen/drijfveren:

- gevoel van onveiligheid, (belemmering) bedrijfsvoering.

{BRON: HEIDEMUTJDSCHRIFT: 1994-5}

HEILZAME NATUUR

- natuur als bron van gezondheid ('natuurzuivere produkten'), het platteland: weg van de stad met zijn luchtverontreiniging: lawaai en menselijke symbolen;
- lekker uitwaaien aan het strand, de gezonde boslucht insnuiven, genieten van de stilte;
- de natuur als groeiplaats van geneeskrachtige kruiden.

Belangen/drijfveren:

menselijke gezondheid/recreatie.

BEDREIGENDE/HINDERLIJKE NATUUR

- natuur als bron van gevoel van onveiligheid, wanorde en bedreiging;
- natuur als bron van ergernis, overlast en schade: kolkende zee, rivieren buiten hun oevers, donder en bliksem, ondoordringbaar bos, verlaten zandvlakten, gevaarlijke, lastige of vieze

BIJLAGE III

Aan de deelnemers van de groepsdiscussies zijn invullijsten voorgelegd, waarin zij konden aangeven of zij een bepaalde natuur- of milieuvriendelijke handeling wel of niet uitvoeren.

De deelnemers aan de groepsdiscussies waren voor het merendeel mensen die zich als vrijwilliger actief inzetten voor natuur en milieu.

In de onderstaande tabellen is aangegeven hoeveel vrijwilligers in totaal en per leeftijdsgroep een bepaalde handeling uitvoeren.

De conclusie is dat door vrijwilligers de milieuvriendelijke handeling vaker worden uitgevoerd dan de natuurvriendelijke handelingen. De minst uitgevoerde handeling is 'geen zwarte grond in de tuin gebruiken' (=5), de meest uitgevoerde handeling is 'glas in de glasbak'.

Natuurvriendelijk en -bewust handelen	jong n=7	midden n=15	oud n=11	totaal n=33
ecologisch tuinbeheer	4	7	6	17
geen gif spuiten	5	13	10	28
gebruik inheemse planten	4	1	3	8
vlinderplanten	5	7	5	17
composteren	5	10	6	21
rommelhoekje t.b.v. amfibieën, egels	5	6	6	17
geen "zwarte grond" gebruiken	2	1	2	5
weinig schoffelen	2	4	4	10
brandnetels laten staan	3	3	3	9
verschillende biotopen creëren	5	6	2	13
siergazon niet (te) vaak maaien	4	1	4	9
tuinafscheiding van niet verduurzaamd inlands hout	3	7	3	13
spouwmuur en luchtgaten niet geheel dichtmaken t.b.v. vleermuizen	4	4	3	11
gierzwaluwkasten plaatsen	4	7	1	12
vleermuiskasten ophangen	3	4	1	8

Uit: Intomart, kwalitatief onderzoek 1995

Milieuvriendelijk en -bewust handelen	jong n=7	midden n=15	oud n=16	totaal n=39
verwarming lager zetten	7	10	12	29
boodschappen doen met de fiets	6	8	13	27
kinderen lopend of per fiets naar school brengen en ophalen	6	7	7	20
gebruik zonne- en of windenergie	7	5	6	18
geen vakantie-reizen per vliegtuig	7	4	5	16
mijden van PVC- en andere kunststof verpakkingen	5	9	10	24
scheiden van GFT-afval	7	9	13	29
inzamelen van batterijen	7	8	14	29
inzamelen van klein chemisch afval	7	8	13	28
letten op duurzaamheid van produkten	7	8	12	27
glas in de glasbak	7	10	13	30
spaarzaam gebruik van water	7	8	14	29
kopen van biologische groenten	7	1	5	13
gebruik groenten van het seizoen	6	7	12	25
eten van minder vlees	6	5	7	18
reizen met openbaar vervoer	7	7	5	19
gebruik milieuvriendelijke schoonmaak-middelen	7	5	12	24
milieuvriendelijke doe-het-zelf produkten (verf, hout)	7	5	7	19

Uit: Intomart, kwalitatief onderzoek 1995

80

80

